

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де үнүп
эгелээн

№ 30 (17359)

2007 чылдың
МАРТ 8,
четверг

Номерни парлалгаже
дужаганы:
график езугаар – 21.00,
херек кырында – 16.30.
Садар өртээ 4 рубль.

Байыр чедиришкиннери

ААС-КЕЖИК БОЛГАШ ЫНАКШЫЛ ТЕРГИИДЕЗИН

Тываның эргим херэежен чону!

Делегейниң херэеженнер хүнү-биле холбаштыр сеткил-сагыштын эң-не ханызындан байыр чедиришकिनини хүлээп ап көрүңер!

Частың бо баштайгы байырлалын бистиң чуртувуста онзагай чылы-биле демдегелер турар, ол дээрже эр улустуң кижги төрөлгетениң магалыг чараш кезинге улуг ынакшылды, уян-чымчак сеткилди илергейлеп турары болур-дур.

Херэежен кижиниң амыдыралды бодарадыр, ие болур, өг-оранның одун чылыдыр, чырыдыр кысып чоруур болгаш өг-бүлениң аас-кежиниң камгалакчызы – шак бо бүгү чүүлдер өндүрүлүг болгаш ыдыктыг. Чогум-на силер, бистиң ынак аваларывыс, өөвүс ээлери, кыс дунмаларывыс болгаш угбаларывыс, кадыг-дошкун агаар-бойдустуг бистиң республикавыста амыдыралды чүрээнер-биле, шыдамыңар-биле болгаш чымчак сеткилицер-биле чылыдып чоруур силер.

Ол бүгү-биле чергелештир Тываның экономиказын хөгжүдеринге канчаар-даа аажок улуг үлүүнерни кирип, политикага, эртемге, спортка, хөй-ниити амыдыралыңга бедиктерни чедип ап, ыңдыг мөзү-шынарыңарны, тура-сорууңарны үргүлчү бадыткап чоруур силер. Бөгүнде херэежен улус бизнеске болгаш политикага улам-на идепкейлиг болуп турар силер, а өөредилгеге, кадык камгалалыңга, культурага шагдан бээр чаңылчаан башкарыкчы рольдуг силер. Бөгүнде силерниң киржилгеңер чокка материалдыг үнелиг чүүлдерни бүдүрери, хөй националдыг ниитилеливистиң сүлдү-сүзүүнүң хөгжүүрү болдунмас. Силерниң ачы-хавыяңарны Төрээн чурт төлөптү-биле үнелеп турар. Тываның хөй-хөй херэежен улузу бедик күрүне шаңналдарлыг, алдарлыг аттарлыг.

Эргим херэежен чон!

Чаагай кадыкшылды, аас-кежикти, буян-чолду күзедим!

Силерниң бажыңарыңарга чаагай чорук болгаш эп-найырал хаанназын, а хомудалдар болгаш багай чүүлдер силерни болгаш чоок кижилериңерни оюп эртип чоруур болзун. Бүгү-ле чүүлдерге аайлажылга, чедишкенин турзун!

Аас-кежиктиг болгаш ынакшылдыг болуңар!

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.ООРЖАК.

САГЫШ ЧОВААШКЫН-БИЛЕ БҮРГЭЭР СИЛЕР

Эргим, хүндүлүг херэеженнер!

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарының өмүнээзинден республиканың бүгү херэежен чонунга Делегейниң херэеженнер хүнү — Март 8-биле чүректин ханызындан изиг байыр чедиридим! Ниитилел амыдыралыңга херэежен улустуң идепкейлиг киржилгези чокта ону долу утка-шынарлыг, бүдүн-бүрүн дээри берге, ол дээрже бистиң үевистиң бүдүжү болуп турар. Бистиң херэежен улузувус бедик профессионалдар, ажил-херээн тергиин эки билерлер, буянныг, шыдамык, чүвени бүгү талалыг сайгарып билири — оларның езулуг бүдүжү болур, олар кандыг-даа херекти чырык, чылыг, сагыш човаашкын-биле бүргээрлер.

Бо өөрүшкүлүг часкы хүнде силер бүгүдеге байырлалыңар таварыштыр байыр чедирип, бүгү-ле чаагай чүүлдерни — каң дег кадыкшылды, ажилга чедишкениңерни күзедим, хамык күзелдеринер бүдер болзун, аас-кежиктиг болуңар, ынакшылды, өг-бүлөңерге бүгү-ле кежиктерни күзедим!

Сеткил-чүректин ханызындан хүндүткел-биле,

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының даргазы Х.МОНГУШ.

ДЕТКИМЧЕ ДЭЭШ ӨӨРҮП ЧОР БИС

Эргим сибирякчалар!

Делегейниң херэеженнер хүнү — Март 8-биле холбаштыр сеткил-сагыш ханызындан байыр чедиридим, хүлээп ап көрүңер!

Бо часкы хүнде бистер, эр кижилер, силерниң ынакшылыңар, сагыш човаашкыныңар болгаш деткимчеңер дээш өөрүп четтиргенивисти сөглеп тур бис. Силерниң кайгамчык угаангырыңар, шыдамыңар ачызында бис силгишишкениңерни болгаш багай чүүлдерни алып эртип чоруур бис.

Силер уруглар кижизидери, культура, сүлдү-сүзүк, өг-бүлеге чаагай чүүлдерни камнап арттырып чорууңар-биле чергелештир хөйүнү кылып чор силер. Силерниң идепкейлиг киржилгеңер турбас болза, күрүне хөгжүлдү, сайзыраңгай ниитилел ижигил тургустунмас.

Эргим херэежен чон! Магалыг кадыкшылды, аас-кежикти, амыртай-быңны күзедим. Чоок кижилериңерниң сагыш салышкыны, чылыг сеткили силерни хүннүң-даңның бүргел чоруур-ла болзунам.

Чедишкениңерни, чаагай кежиктерни күзедим!

Россия Федерациязының Президентизиниң Сибирь федералдыг округта Бүрүн эргелиг төлээзи А.КВАШНИН.

Социал адырда

Ш.ООРЖАК: «Төрээн чериниң агаары безин эм болур!»

Март 6-ның хүнүнде Таңды кожуунуң Дүрген сумузуңга ийи каът Хоочуннар болгаш кырганнар бажыңының ажыглалга киргениниң байырлыг ажыдышкыны болуп эрткен. Бо өөрүнчү байырлалга Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.Д. Ооржак, СФОНУң Тыва Республика талазы-биле федералдыг

инспектору Т.Д. Монгуш, ТР-ниң күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдү яамызының сайыды А.Т. Конгар, Таңды кожуун чагырга даргазы С.Ч. Ондар болгаш өске-даа ук албан бажыңыңга хамаарылгалыг организацияларның, ведомстволарның удурткучулары, Дүрген суурнуң чону, аалчылар киришкен.

Күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдү яамызының кол специализи Василий Абращенко баштайгы сөстү Таңды кожуунуң чагырга даргазының оралакчызы Л.Н. Хаджиевага берген. Людмила Николаевна ажыттынып турар Хоочуннар бажыңының туттунган төөгүзүн тодаргай чугаалаан: «2005 чылда яды-түрөңги чорукту узуткаар дээш чоруттунуп турган хемчеглер үезинде дайынның хоочуннарыңга байырлыг байдалга «Ока» автомашиналарны тывыскан соонда, Чазак Даргазы Ш.Ооржак суурнуң объектилерин эргип көргөш, бо кагдынган тудугну хоочуннар бажыңы кылдыр эде кылып айтышкын берген. Ук даалга күүсеттинген. Бөгүн ол 55 оруннуг, 24 ажылдакчылыг кылдыр ажыттынып турар. Ынчангаш Чазак Даргазыңга болгаш бо кайгамчык чараш чырык, чылыг, делгем бажыңны ажыглалга киреринге үлүг-хуузуң каткан бүгү-ле албан организацияларга, тудугжуларга, тус-тус удурткучуларга өөрүп четтиргенивисти илередип тур бис» — деп, ол чугаалааш, чыгып келген хоочуннарга чаагай күзээшкениңерни кылган.

Хоочуннарның мурнундан Т.А.Хунданов сөс алгаш, суурнуң чурттакчыларының болгаш кырганнарның мурнундан ачы-буяныг, авыралдыг үүлени бүдүргени дээш өөрүп четтиришкениң сөстерин илереткен. Ук кожуунга ол ажылдап-чурттап чораан болгаш, экономиктиг кризис чылдарында Дуржулга станциязының ажылчыннарыңга дээш туттунуп эгелээп 16 квартиралыг бажыңның кээргенчиг салым-чолун кончуг харадал-биле көрүп, чагырга

черинге аңаа кандыг-бир албан черин ажадыр кылдыр эде кылырын саналдап турганын чугаалаан.

«Стройсервис» КХН-ниң директору Я.С.Монгуш сөс алгаш, олурга бажыңны эде кылырын бүдүрээнинге четтиргени илередип, ооң мурнунда ийи организацияның керээ чаргаш чадап кааны ажылын үш ай хуусаада кылып доосканын илеткээ.

(Уланчызы 2-ги арында).

ХҮННҮҢ ДУРТУ ЧҮС ЧЫЛ АЖЫГ: медээлер булуңу

Пор-Бажың: студентилер шиллелгези доозулган
Эрткен неделяда Тываның күрүне университетиниң төөгү факультетинде бо чайын Пор-Бажың бурунгу хоорай орнуга эртем-шинчилел ажылдарыңга киржир студентилерниң шиллелгези болуп эрткен.

Аңаа ажылдаар күзелдиг кижиги бүрүзү-биле аңгы чугаа хевирлиг кылдыр эрткен шиллелгени РФ-тин Онза байдалдар яамызының ТР-де эргелелиниң психологтары чоруткан. Ыраккы Тер-Хөл ортузуңда турар бурунгу хоорай орнуга ажилдаксаан студентилерниң эң-не төлөптүглерин ынчан шиллел алган болгаш чайгы «изиг» ажылдарга амдан эгелээш, эки өөредилгези-биле белеткенирин психологтар күзээнер.

Бо улуг археологтуг ажылга Тываның эртемденнеринден, ТывКУ-нуң башкыларындан, студентилеринден аңгыда, Санкт-Петербургуң, Москваның, Казанның, Красноярскиниң күрүне университеттериниң эртемден башкылары, студентилери киржир.

Хуу чоннуң үлүү улуг
2006 чылда Тес-Хем кожуун ниитизи-биле 22 838 төрүүр хой, өшкүден 21 288 хураган, анайы алган. Ону чүс башка онааштыр санаар болза, ортумаа-биле 80

баш анай-хураган болуп турар.

Кожуунуң көдээ ажил-агыг бүдүрүлгелериниң ниити ортумаа көргүзүү база ол хире, а хуу чон 100 башка онааштыр 105 хураганы алган. Шээр мыйыстыг малдың чаш төлүн алырының талазы-биле «О-Шынаа», «Чодураа» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгелери эки көргүзүлгелериг болган.

Кожуунуң ниити малының бажы өзүлделиг. Чүгүле шээр мал бажы барык 9 муңга өскөн. Көдээ ажил-агыг продукциязының бүдүрүлгезинге улуг үлүг-хуузуң арат ажил-агыглар болгаш хуу чон кирип турар.

Тускайжыттыңан медээ төвү

Амгы үеде библиотекаларның кол сорулгазы номчулуга, а ынак кээрге, бүгү талалыг билгиге ниитилелдин сонуургалын хайныктырары болур.

Рынок экономиказының быжыгып турары-биле чоннуң яңы-бүрү медээлерге хереглели көзүлдүр-ле өскөн. Шак ынчалдыр чоокта чаа Таңдының төп кожуун библиотеканың чаныңга «Кижиги бурзуңга медээ» деп медээ төвү ажыттыңан. Ооң ажылының кол угланышкыны: чонга херек албан езу медээлерни оларның дилээ-биле белеткээри, социал камгалал адырында сөөлгү медээлерни дарый болгаш шынарлыг дилеп

тывары, чоннуң информастыг культуразын бедидери, ол-бо хоойлуларны, доктаалдарны болгаш айтышкыннарны кажан, кым хүлээп алганының дугайында чүлдү белеткээри, эрге-хоойлу айтырыгларыңга сүмелерни тускай сайттардан дилээри дээш, оон-даа өске.

Кожуунуң чону медээ төвүн ажыглай бергеннер.

«Гарант» система магадылалды берип турар
«Гарант-Сервис» компанияның өөредилге килдизиниң ажылдакчылары февраль айда Кызыл хоорайда боттарының ажыглакчылары-биле ээлчеглиг кичээлдерни эрттирген.

Курстарга Тыва Республиканың эрге-чагырга органнары — он ажыг организацияларның ажылдакчылары киришкен. Компанияның ажылдакчыларының «Гарант» эрге-хоойлулуг тайылбыр системазы-биле үре-түннелдиг ажылдың дугайында лекцияларын харылзаачылар, судьялар, яамыларның болгаш ведомстволарның, ол ышкаш социал камгалал адырының ажылдакчылары, хоойлу-дүрүм камгалаар органнарның төлээлери дыңнаан. Ээлчеглиг өөредилгени эрткен ажылдакчылар «Гарант» эрге-хоойлулуг тайылбыр системазының ажыктыын, ооң үезинде чаартынып турарын, ажыглаарга эптиин бедии-биле үнелээнер.

Бистиң корр.

Ш.ООРЖАК: «Төрзэн чериниң агаары безин эм болур!»

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Дараазында сөстү ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.Ооржакка берген:

— Хүндүлүг дүргенчилер! Силерде бөгүн болуп турар, улуг эвес-даа болза, өөрүнчүг байырлалыңар-биле байыр чедирип тур мен. Чүге дээрге, 55 хоочун эки деңгелдин хоргадалын, социал дузаны моон алырлар. Оон аңгыда профилактиктиг шинчилелдер болгаш эмнээшкннерни олар маңа эртип ап турар алаар.

Эң кол чүве ол болур – деп, ол чугаазын эгелзэн. Таңды кожуунун бүгү деңгелдин улуг-биче даргаларын адал тургаш, оларның чүткүлдүг, негелделиг чоруунун ачызы-биле бо бажың туттунганын чугаалаан. Хоочуннар бажыңыңа колдуунда Таңды кожуунун хоочуннары турар болганда, бодунун төрзэн кожуунунун, төрзэн чериниң, төрелдериниң чоогунга турарга, оларның сагыш-сеткили чик база төрзэн агаары безин эм болурун Чазак Даргазы онзалап демделгезн. Кызыл хоорайда кырганнар бажыңыңа республиканың аңгы-аңгы кожууннарындан келген кырганнар төрзэн черин сакты бээр боорун Даргага чугаалап турганын чижек кылдыр кириген. Хоочуннар бажыңыңа кылып дооскан хей националдыг тудугжуларның ажылын ол үнелеп чугаалааш, Сосновка, Дүрген суурларга хамаарыштыр чоокку келир үениң перспективаларын чугаалаан:

— Таңды кожуун база-ла бистиң төрзэн чараш чуртувус-тур, моон революция эгелзэн болгаш Тыва Арат Республика база маңа үндезилетинип тургуманган, моон тыва чонунун улуг орус чон-биле харылзаалары дазылданып үнген. Ынчангаш кожуун биске эрчим. Ынчангаш кожуунун проблемниг айтырыгларын шиитпирлээр дээш Чазак шыдаар шаа-биле дузалажып турар. Дүрген, Сосновка суурларны сайзырадырының талазы-биле 2015 чылга чедир кожуунун социал-экономиктиг хөгжүлдениң комплекстиг программазын Чазак чүлдүг деп көргөн. Ук программаны кончук күштүг, эки деп үнелеп көрүп турар мен. Ынчангаш 3-4 чыл болгаш суур эки талазынче өскерлир. Дуржулга станциязынга хамаарыштыр даалганы берген мен, ажалдаар бис...

Оон аңгыда Чазак Даргазы чедир кылдынмай кагдынган объектилер талазы-биле ам-даа чорудар ажалдарны санал чугаалаан. Сосновка суурга эң-не чугула херек чүүл – «АУК-тү хөгжүдери» национал төлевилелдин

шугуму-биле дээштиг хемчеглерни чорудары дээрзин айыткан. Дуржулга станциязынга шыңгы, бүгү талаалыг деткимче херек. Хуу дузалал ажил-агыйларын хөгжүдеринге деткимче херек дээрзин ол чугаалааш, чээлилер талазы-биле сан-түңнерни адаан:

2005 чылда «АУК-тү хөгжүдери» национал төлевилелдин шугуму-биле Россельхозбанк таарыштыр 139 млн. рубльге чээлини чонга тывыска болза, эрткен чылын 1 млрд. 067 млн. рубльге берген. Бо чылын ук санны 2 млрд. чедирер дээш ажалдар чорутунуп турарын, бо чылдың эрткен ийи айында 250 млн. рубльге чээлини чон алганын ол чугаалааш, хуу төлевири чок, барык халас чыгы чээлилер дээрзин онзалап айыткан.

Байырлыг ажыдышкынга ниитизи-биле өөрүп четтиришкннин, ук хоочуннар бажыңыңа ажил-дузаның дугайында дыка-ла хей сөс алганар чугаалаан.

Хоочуннар бажыңыңа кызыл кожаазын Чазак Даргазы кескен соонда иштинче кирип көрдүвүс. Шынап-ла, амгы үениң негелделеринге таарыштыр кылдынган, орун-дөжек, тумбочкаларны өрээлдерде белеткеп каан, адаккы болгаш ийиги каътта эр-херээжен иштики туалеттерлиг, душ, ванналыг, столоваялыг, делгем холларлыг, чырык, чылыг, чаагай-ла бажың. Мындыг онзагай бажыңа хоочуннар дыштанып чурттаарыңа төлептиг болбайн канчаар, оларга ол харын-даа чоргаарал болгу дег. Бажыңа хүлээп алган хоочуннарың пенсиязының 75 хуузу ук бажыңың чарыгдалдарыңа үнер, а артка 25 хуузу кырганнар боттары холунга алыр. Бичии суурга мындыг социал объект ажылгалга кирерге, дыка хей өг-бүле ажалдаар аргалыг болу бээр. Бажыңа ниитизи-биле 24 ажилчын турар дээрзин эгезинде айыттым, оон аңгыда ук черниң столоваязынга тендерлиг садыглашкын езугаар тиилзэн бүдүрүлгө чери азы хуу-даа кижжи картофель, сүт, сметана, эт дээр ышкаш чиг эдин дужаагаш, акшак-төгерики ажалдап ап турар болу бээр. Ол база-ла амыдыралдың эки талазынче өскерлишкнни дид.

Чаа ажиттыңан Хоочуннар бажыңың директору П.О. Хүрбээге Таңды кожуун чагыргазы чымчак мебельди, Чазак Даргазы медицина кабинетин белекке бээрин азаан, оон аңгыда белектер база бар.

Каң-оол САТ.

В.Савиныхтың тырттырган чуруктары.

Ие капиталының сертификаттары тывыска

Март 6-да Кызылдың ХБАБ-ка Россияның Пенсия фондузунун ТР-де салбырының ажалдакчылары иелерге ие (өг-бүле) капиталының баштайгы сертификаттарын тывыска.

Чаа хоойлу езугаар алырга, 2007 чылдан эгелеп 2 дугаар болгаш оон-даа ыңай уругларын божаан азы азырап алган өг-бүлелерге 250 муң рубль күрүне деткимчези азы ие (өг-бүле) капиталы көрдүнүп турар. Ол акшаны өг-бүле уруу 3 хар чедерге, чурттаар оран-сава садып алырынга, уругларын өөредиринге дээр ышкаш тускай доктааттыңан сорулгаларга чарыгдал болур.

Ие (өг-бүле) капиталының

сертификаттарын алыры-биле бо хүнге чедир бистиң республиканың 90 ажыг иелери билдиришкн кириген дээрзин Пенсия фондузунун удуртукчулары дыңнаткан. Оларның аразындан эң баштайгылары — Наталья Михайловна Фогель (2 дугаар уруглуг болган), Лилия Комбуевна Монгуш (3 дугаар уруглуг), Аржаана Монгун-ооловна Сербе (4 дугаар уруглуг) олар болган.

Иелерге байырлыг байдалга ие капиталының сертификаттарын,

суй белектерни тывыска соонда, ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.Ооржак байыр чедирип тура, чурттуң Президентиниң демографтыг хөгжүлдө талазы-биле политиказын база ол ышкаш күрүнениң өззө өг-бүле азы ие биле ада дээрзин онзалап демдеглевишаан, иелерге бай-шыырак болгаш хей оолдарлыг амытан — Хаван чылында бүгү-ле экини күззэн.

Ол ышкаш Пенсия фондузунун эргелекчизи Б.Тугур-оол болгаш өске-даа удуртукчулар байыр чедирген.

Бистиң корр.

В.САВИНЫХТЫҢ тырттырган чуруктары.

Март 11-де катал соңгулдаларга уткуштур

АНЫЯКТАРНЫ ДЕТКИРИН САНАЛДАДЫМ

ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутадының кандидады кылдыр Кызылдың Автоторожный №5 соңгулда округунун соңгукчуларының деткимчези-биле найысылалдың девискээр соңгулда комиссиязы мени бүртүкзэн турган.

«Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партияның Тывада салбырының политическийлиниң сүмелзени-биле бо партияның кежигүнү кижжи болгаш бодунун кандидатуралы уштуп алган мен. Чүге дээрге, 2007 чылдың эгезинде ТР-ниң эртем, өөредилге черлериниң болгаш аныяктар политиказының сайыдының оралакчызынга ажалдап эгелей бердим. Ынчангаш партияның Тывада салбыры мээр аныяктар ортузунга практиктиг ажилымны, Хоойлужудулга палатазынга депутаттап турганым үеде арга-дуржулгамны үнелеп көргөш, моон соңгаар бо албан-дужалга улаштыр ажалдаарын сүмелзэн чүве. Бодум хуумда база бо ажилга үлүмнү кирир болза, ажыктыг деп санаан мен.

Депутаттың кандидады тургаш,

программага аныяктар политиказының айтырыгларын колдады кириген турган мен. Республиккага аныяктар парламентиин тургузар, патриотчу кижизидилгени күштелдирер, мурнады хөгжүдөр национал төлевилелдерни боттандырып тургаш, аныяктарның ажил-ижинге, амыдыралыңа хамаарышкан айтырыгларны чогумчалыг шиитпирлээр, «Тыва Республиканың аныяктар» программаны акшаландыра болгаш өске-даа хемчеглер көрдүнгөн турган. Аныяктар политиказы дээрге, күрүне ужуру дузалыг чугула айтырыг болур. Ол дээрге, бөдүүн-биле чугаалаарга аныяктарның өөрениринге, ажилдаарыңа, чурттаарыңа, дыштанырыңа бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузары, оларның кижизидилгезинче, корум-чурумун-

че доктаамал кичээңгейни салырыдыр. Ынчангаш мээр үстүнде адааным ышкаш программалыг депутаттың кандидатарын деткирин Кызылдың соңгукчуларыңа, ылаңгы аныяктарга, (студенттерге, сургуулдарга) сүмелеп тур мен. Чүге дээрге бир эвес аныяктарже сагыш салып турарларны эки деткир болза, аныяктарга хамаарышкан айтырыглар чогумчалыг шиитпирлетиңер болгай. Мону хандыр өөренип көөрүн дилеп турар мен.

Түңнелинде частың кайгамчыктыг байырлалы—Март 8-биле бүгү херээженнерге, оларның өг-бүлелеринге, кыстарга изиг байырны чедиргеш, бьжыг кадыкшылды, чедишкннерни, ааскежикти, өөрүшкүнү, ынакшылды күзеп тур мен.

Алина ДАРЖАА,
ТР-ниң эртем, өөредилге черлериниң болгаш аныяктар политиказының сайыдының оралакчызы.

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаар дугайында ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗАК ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫ

Күш-ажылчы чедишкннери база хей чылдарда ак сеткилдиг ажилы дээш

Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле

Каа-Хем кожуун чагыргазының күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө эргелелиниң начальниги Галина Чуданговна Сымчааның шаңнаар.

«Тыва Республиканың улустуң эмчизи» хүндүлүг атты

Республиканың уруглар эмнелгезиниң неонатолог эмчизи Валентина Карбыевна Кууларга тыпсыр.

«Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажалдакчызы» хүндүлүг атты

Республиканың № 1 эмнелгезиниң терапевт эмчизи Светлана Ырышовна Сарыларга;

Республиканың онкология диспансериниң хирург эмчизи Татьяна Ивановна Расеникке тыпсыр.

«Тыва Республиканың алдарлыг ажалдакчызы» хүндүлүг атты

«Кызылдың дааранылга фабрикасы» КУБ-туң даараныкчызы Татьяна Тараачиевна Ламага;

«Өдүгөн» аалчылар бажыңы» КУБ-туң директору Анчима Доржуевна Аракчаага;

Хову-Аксы сумунун Төлээлекчилер хуралының даргазының оралакчызы Алевтина Бичелдеевна Хууракка;

Бай-Тайга кожуунун өг-бүлеге болгаш уругларга социал дуза төвүнүн хоргадал чериниң эргелекчизи Сержин Байыровна Салчакка;

Россияның Журналистер эвилелиниң кежигүнү Нина Даш-ооловна Серенотка тыпсыр.

«Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг ажалдакчызы» хүндүлүг атты

Кызылдың педагогика колледжиниң башкызы Анна Никитична Евтифьевага;

Тыва Республиканың Күрүне лицейиниң башкызы Лариса Иргитовна Түлүшке тыпсыр.

«Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажалдакчызы» хүндүлүг атты

Уругларның «Октай» аас чогаал ансамблиниң удуртукчу Надежда Васильевна Пономаревага;

Кызыл хоорайның уругларның хөгжүм школазының башкызы Валентина Григорьевна Шрейнерге тыпсыр.

Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүлел бижин-биле

Тыва Республиканың Күрүне лицейиниң башкызы Вера Мартоловна Алдын-оолду;

Тожу кожуунун УЭСШ-де хол-бөмбүүнүн тренери Галина Арак-ооловна Лопсанны;

Тыва Республикада суг курлавырларының девискээр килдизиниң начальниги Ольга Владимировна Леонтьеваны;

«Стандартизация, метрология болгаш сертификацияның Тывада төвү» ФКА-ның директору Чечек Херел-ооловна Шапошникованы;

Тыва Республиканың Чазак Аппарадының ажил-агий эргелелиниң техниктиг ажалдакчызы Ольга Павловна Бояркинаны;

Шимчевес объектилер кадастрының федералдыг агентлиелиниң ТР талазы-биле эргелелиниң килдис начальниги Галина Михайловна Чурукту;

Кызыл кожуунун «Баян-Кол сумузу» көдзэ чурттакчылыг черниң специализи Розалия Биче-ооловна Бош-кажыкты шаңнаар.

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.ООРЖАК.

Кызыл хоорай
2007 чылдың март 5
№ 56

Коргунчуг соңгулдалар

Март 6-да кежээкиннің 19.30 шакта «Новый век» телеканалга «Коргунчуг соңгулдалар» деп документалдыг фильмни көргүскен. Ону көргөн кижилерге ук фильм шуут езулук шок ышкаш болган. Октябрь соңгулдаларында «Амыдырал партиязының» херек кырында «тиилелгези» кандыг хирлиг аргалар-биле чедип алдынганын, соңгулда сценарийиниң кол киржикчилери – Василий Оюн, банкир Василий Урбан (ону аңаа бир дугаар көргөн боор бис), «Риск» солунун ээзи Сергей Конвиз, прокурор турган Виктор Кизикин болгаш өскелериниң даа РАП-ка тиилелгени хандырып бээр дээш кандыг күжениглерни үндүргенин фильмде факт-барымдаалар-биле бадыткап көргүскен.

Василий Оюнун үнүп келгени Хову-Аксынга болгаш өске-даа суурларга водка шуут хем дег агып чыткан, багай чонун ол албаарадыр ижиртип, пиво, продуктулар, каш акшалар-биле көгүдүп садып алганы каракта көстүп турар. Бир соңгучу «биске хөмүр-даш дүжүрүп бергени дээш Конвизке четтирдивис» деп чугаалап орат. Соңгулда хүнүнде безин суртаал чоруп, тускай садыг-магазин таварыштыр Васяны соңааннар өг-бүлөде кижилер санынга дүүштүр пивону ап турганын соңгучулар боттары чугаалап турар. Чеди-Хөлдүң чагырыкчызы Н. Дартай-оол боду, кожунунун иштиги херектер килдизиниң начальниги шупту Оюн дээш ажылдап турганын фильмден көрүп болур. Хадылыг аргага тус

черниң криминал-биле холбашкан кижилерин митингге чыып алгаш, сүмележи, дугуржуп турганнар. Чүгле кожунун удуртукчулары хамаанчок, республика прокурору В.И. Кизикини, судьяларны безин садып алганын оон билип каар бис. Прокурорну безин садып алкан улуска соңгулда комиссияларын садып алыры чайлыг херек.

Автоинспекция шагдаазы хакас дугаарлыг каразынчыг хире машинаны доскаш, хынаптарга, ону долдур акша тырып каан болган. «Ынча хей акшаны бир дугаарында караан-биле көргеним ол» деп шагдаа кайгал чугаалап турар. 12 миллион рубльди РАП-ка эккел чытканы ол. База ола ышкаш ийи автобус долу «дайынчылары» Тываже кирип келгени, шагдаалар дозуп алырга,

сагышырааны арнында чуруттуна берген, оон объективче бир шашкан Василий Оюнун, прокурор Кизикиниң ол улусту эрттирип алыр дээш ында халчып турарынын, банкир Урбанын аэропортка уткуп турганынын кадрлары даштыкы «боевик» кинолар сагышка кирер. Соңгулданың түнели Оюнуну-биле болбас турган болза, төрөөн Тывазынга ол «дайынчыларының» дузазы-биле коргунчуг үймезин-даа үндүрүптеринге беле болуп турганы ол ирги бе? Бодунуң тиилелгези дээш Тываның чонун кымга-даа «каап» бериптер чыгыгы турган кижилер бе? Фильмни көрүп орда, ындыг бодалдар бо кижиниң сагыжынга чайгаар кирип кээр чораан.

Угунда бис РАП-тын талазында октябрь соңгулдалары эң хирлиг, арын-нүүрүнүң изи-даа, чыды-даа чок, кандыг-даа хоюлудурм сагыттырмаан, кыжанышкынарга, коргудушкуннарга чедир кара технологиялар ажылаттырган коргунчуг соңгулдалар деп билер турган бис. Бөдүүн соңгучулар ол дугайында тодаргайы-биле орта билбес, ындыг-даа болза даап билип турган болбайн аан. А бо кинону, ында шупту бузуттуг хөделишкенин кирбейн барганы чугаажок, ында херек кырында бар кадрларны безин ка-

рак-биле көөрге шуут коргунчуг. Тываның чонун банкир Урбанын акшазы-биле Оюнун, Конвизтиң, ол-ла кезек каш кижилериниң эвээш санныг тываларны сөөгүнге чедир ажыглананы каракты чалдандырат. Соңгулда үезинде эдинге кирип ажыглап-ажыглап, медресел чок кылдыр ижиртип каапкан, черде союп чыдар кижилерни көөрү коргунчуг. Тывалар дээрге ук-төөгүздүн арага ишпес чораан чон болгаш оларның организминде арагага удур тускай ген чок деп чүвени бүгү делегей билер. Ынчангаш водка деп ажыг сугга оларның удурланыптар арга-ши-нектери дыка куду. Ооң ужуң арага ижи билбес, хей кезивис арагага дүлдүнүң каар чылдагаанывыс мында. Василий Оюн деп кижилер база ону долганган бөлүк ындыг кээргенчиг чонун боттарынын тиилелгези дээш водка-биле суггарып турганы (арыг водка деп чүве ам бар экес, оозу технар-ла ыйнаан) шуут коргунчуг, харында ону бодунуң нациязынга удур үлгедиг деп адап болур. Мындыг кижилер республика бажынга олуртуптар болза чүү болгу дедир?

Ол сүлчээчи бөлүктүн та кандыг тиилелгезин демдегеп, байырлыг банкет эрттирип тургаш, хөөрежи чугаалажып турарынын коргунчуун чүү дээр! Удурланышчыларынын бажынче демир-биле улдагылап кааптар болза, тиилелге бисти болур дижип турарынга деңгептер безин чүве

чек. Езулук бандиттер экес бе олар? Эмчи чораан депутат кижини үнү хевирлиг, «кымны өл-шаландыр «согар» бис?» деп айтырынын харызы – соңгулдада бажын ажыр хажыдышкыннар дээш Кызылдың беш округунда соңгулданы күш чок болдурган девискээр соңгулда комиссиязынын даргазы Маным-оолду бажынче демир-биле улдааны экес бе? Ооң амызынга безин айыылдыг байдал тургустунуп турганын ам бодал келирге коргунчуг.

«Новый век» телеканал чүгле Кызылда көргүзүп турар. Ынчангаш бо документалдыг фильмни Тываның бүгү кожунунары карак-биле көөр ужурулук. Даарта, пантица хүнүнде, ол фильмни «Тыва» телеканалга чонга көргүзүп бээр болза эки. Чондан ону чажырган херээ чүл? Ралчыларның езулук арнын улус-чон боттары бүзүрөп көрүнүр. Ынчан оюнунг кезекти изини-биле деткип турар кижилерниң (харалаан, ындыглар бар) кара ажыттынар боор. Ынчангаш март 11-де болур соңгулдада Кызылдан депутат мандаттар дээш тутчуп турар оюнунг кезектен Борис Балчый-оол, Владимир Ушкалов, Зоя Сат, Сергей Конвиз, Сергей Сафрин оларны парламентаже эрттирер бе, эрттирбес бе деп чүвени соңгучулар боттары угаап, боттары шиттирленинер. Мындыг факт-барымдаалар турда, октябрь 8-те ышкаш, бодувус бажывысче азалар соңгуй бербес-ле ыйнаан бис, таанда.

Ю.МОНГУШ.

ШЫН ТҮҢНЭЛГЕ КЕЛИЛИҢЕР

Каттышкан Нациялар Организациязынын санааны-биле алырга Чер кырында 5000 нация, аймак-сөөк чоннар 200 күрүнде чурттап турар. Оларнын иштинде 60 күрү-нени сайзыраңгай күрүнелер деп тодараткан. Эвээш санныг аймак-сөөк улустарнын күрүнелери база бар. Чижээлээрге, Малазия чон, 250 муң чурттап чыгып. Чурумдан эгелээш, чурттуң бүгү-ле айтырыгларын ында үндезин чон боттары шиттирлеп турар. Чурттуң соңгуттурган даргазынга удурланып, мен даргалаар мен деп турар экстремисчи кижилер ында чок. Чурттуң ажыл-агыйынын кайы талазы кошкай берген-дир, ону удуртуп турар кижизин шүгүмчүлээрлер. Чижээлээрге, көдээ ажыл-агыйда четпес чүүлдер бар болза, оон удуртукчузу-биле (бисте болза, көдээ ажыл-агыйның сайыды-биле) шыңгыгы чугаа кылырлар. Чонунуң чаңгыс демниң ол-дур. Кол-ла чүве ында бажыг чуртуну тудуп турар. Биче санныг чурттап чыгып чуртта кым-кымыл деп чүве билдингир-ле болгай. Ынчангаш Малазия делегейиниң сайзыраңгай чурттарынын одуруунда кирип турар.

Бис, тывалар, малазийчилер ышкаш чоп бооп болбас бис?! Бистиң Тывавысты ап көөр болза, ыракка ыянчыг, чоокка чованчыг апарган бис. Өске черлерде тывалар эрге-чагырга хунаашкаш туруп бергендер деп-даа турлар ыйнаан. Оон-на ужуру боор. Тывага шуут чурттап көрбээң, тыва дылды, тыва езу-чаңчылдарны шуут билбес кижилер безин Тываны барып удуртуп көрөин деп, бодунуң кандидатуразын идип турар апарган-дыр. Канчап мындыг чөгенчиг байдалда келгенивис ол? Тываны чидирип алырынын эгизинде келгенивис ол бе? Тывалар биче санныг чон бис. Ындыг-даа болза, тывалар бурунгу болгаш талантылыг чон. Сөөлүгү 15 чылдарда тываларны бүгү делегей билер апарган. Тываның девискээри делгем, биске четчир болгаш артар: Европаның Швейцария, Бельгия, Голландия, Дания ышкаш дөрт чурттарынын шөлдериниң катаялганынга дең. Бистинг черивис хөлчок байлак: Менделеевтиң таблицанын бүгү элементилери Тывада бар, оон ыңай, ыяш, балык-байлаң, аң-мең, кат-чимис, тоорук, эм-ооттар дээш, чүнү чок дээр. Тывалар он чүзүн дириг амьтанарны: аът, инек, хой, өшкү, теке, сарлык, иви, хаван, дагаа,

элчигени азырап турар. Тываның чериниң ишти эң эки шынарлыг хөмүр-даштыг, алдынныг болгаш өске-даа үнелиг казымал байлактарлыг. Тываның агаарынын, аржаан сугларынын арвы шуут кайгамчык, артында эм шынарлыг. Тывалар кончуг талантылыг чон.

Делегейниң Олимпий оюнунарынга, даштыкы чурттарга болган спорт, уран чүүл болгаш өске-даа маргылдааларга тывалар киришкеш, ыяап-ла мөңгүн, алдын медальдарлыг, дээди шаңналдарлыг келирлер. Тываны делегейге алдаржыткан аныяктарывыстың чамдызын адаарга мындыг: Елена Достай, Чечен-оол Монгуш, Лориса Ооржак, Аяс Монгуш, Конгар-оол Ондар, Кайгал-оол Ховалыг, Эльвира Докулак... Бо даңзыны уламчылар болза, саазын сынмас, үе чедишпес. Дарга-выс Шериг-оол Ооржактың даргалаан үезинде, оон деткимчези-биле шылгараан, тывылган талантылар-дыр бо. Тыва эртеденнер база хей бооп турар. Делегейиниң үш дугаар дириг эртинези безин тыва кижилер. Ол Монгуш Борахоевич Кенин-Лопсан-дыр.

Шериг-оол Дизижинович Ооржак — Россиянын тергинин дээн он удуртукчуларынын бирээзи деп санаттырып турар. Россиянын тергинин кижилери деп энциклопедияда оон ады кирген. Ынчангаш ол Тываның тергинин оолдарынын бирээзи, он беш чыл улаштыр Тыва Чазакты удуртуп келген. Чонунуң күзели ындыг болган. Тываның төөгүзүндө эң-не берге үе Шериг-оол Дизижиновичиге таварышкан. Орус басня «Чаян болгаш Москвада» ышкаш Шериг-оол Дизижинович ажылдап чоруп-ла турар, а москалар кыдыындан олче эрип-ле турарлар. Басняда Москва дээрге, тывалап, хава ыт дээн-дир. Ол хава ыттын Чаанга чедер угааны, күчү-шыдалы кайда боор. Ийе, ындыг хавалар эндерик. Чугаавыс политиктиг уткаже кирип келди. Ол хаваларны экстремистер, анархистер деп адап алыылы. Экстремист дээрге амыдыралды кыдыг-кара көөр, бодунуң олча-ажыын бодаар, Чазакка удур, амыдыралды сандарадыр сорулгалыг кижилер деп бөдүүнү-биле билип алза ажырбас. Ш.Д. Ооржактың даргалап келген бүгү чылдарында аңаа удурланып келген анархистин алган кадайынын саны безин дөрт четкен боор. Ол үргүлчү-ле депутат болуксаар. Депутат дээрге

чонунуң айбычызы, чон дээш ажылдаар кижилер. Оон чон дээш кылыпкан ажылы чок. Ол чүгле анархистерниң адазы. Оон ажыкчалыг чорукту шын экес ажылап келгениниң түннелинде, экстремистер база тывылган. Ол экстремистер бир партиядан бир партияже кирип, Тыва Чазакка оон Даргазынга удурланып чоруп турарлар. Олар боттарын депутаттар бис деп адаттынып чоруп турарлар, ол хирезинде чонда ажыктыг чүнү-даа кылып көрбээң. Тыва ниитилелди ийи кезекке чарган улус ол. Экстремистерниң кол сорулгазы — акша. Ажылдавас болгаш чонга удур улус канчап депутат болур чүвөл? Оларнын хайы-биле республика бюджетиде бадылаттырмаан. Бир кандидат: «Эрги дарганы дүжүргөш, аныяк чазак даргазындан соңгуп ап көрүңер» деп телевиэзорга кыйгырып салган болгай. Оон оозу шын экес бодал-дыр. Сандаракчы бодал-дыр. Шериг-оол Дизижиновичтен өске Чазак Даргазы болур кижилер ам дээрзинде чок. Оон улаштыр кылыр ажылдары хей. Ону билер-ле кижилер билер. Чижээ: Мөңгүн-Тайга, Өвүр дээн ышкаш одаар чүүл чок кожуннарже газ кирирерин чугаалажып алган, ол дээш ажылдап чоруп турар. Ш.Д. Ооржактың кылган ажылдарынын болгаш кылыр деп турар ажылдарынын саны хей. Март 11-де катап соңгулдаларда Тыва чурту, чону дээш ажылдап болур төлөптиг депутаттардан соңгуп алырывысты кыйгырып тур бис, эргим чонувус!

Ш.Д. Ооржак ам-даа элээн каш чылдарда Тыва Чазакты удуртуп болур, Тываны улам ыңай сайзыраарынын бүгү барымдаалары бар. Март 11-де шын шиллиген кылылыынар. Тыва Чазактың Даргазы-биле месилдежир экстремистерни эскерип, ылгал көрээлиңер. Тывада болуп турар бо политиктиг кризис дээр болушкуну сайгарар, үндезин дөзүн тывар, оон удуртукчуларын хемчег алып ужурулук. Политиктиг кризисти дарый сайгарып, соксатпас болза, ол өңнүг апаар болза, кончуг багай.

Уван-оол МОНГУШ,
Тамара ДАНЧАЙ-ООЛ,
күш-ажылдың хоочуннары,
Кызыл хоорай.

КОНЧУГ БОДАМЧАЛЫГ БОЛУРУН ҮЕ НЕГЕП КЕЛГЕН

ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының бөлүк депутаттарының барык беш ай иштинде организастыг сессияга келбейн турарына чонунуң чөпсүнмейн, шыжыгып турар үнүң солуннага бижээң саналдарын деткир мен. Оларга «Шын» солунга «Чонунуң үнү» деп рубриканың адаанга парлаан материалдар болгаш чогаалчы Игорь Иргиттиң делгеренгей чүүлү хамааржыр.

Ынчангаш мен бо материалмы Тываның бүгү херээжен-неринге демивисти болгаш сагыш-сеткиливисти каттыштырырынче кыйгы салып бижип тур мен. Чүге дээрге чонунуң соңгуп кааны бөлүк депутаттар Хоойлужудулга палатазынын ажылынга өжөгээр шаптыктааш турупкан. Республика бюджетиде болгаш хоойлулар бадылаттырмаан чыдып берген. Бо дээрге республиканың бурунгаар хөгжүлдизинге, бистиң амыдыралывысты экижидеринге кончуг улуг моондак болуп турар. Ол дугайында бистиң херээжен чонувус кончуг эки билип турар. Оон аңгыда РАП-тан соңгуткан бөлүк депутаттар Чазакты, оон Даргазын республиканың экономиказын буураткан дээш үндезин чок черге буруудадып турарына таарзынмайн турар бис. Херек кырында бистер билип, көрүп турарывыска Ш.Д. Ооржактың удуртулгалы-биле республикада кылдынган чүүлдер хей. Оларны санава мен, бо дугайында солунга хейи-биле чон бижээң. Эң-не кол чүве — Дарга иелерге, чаштарже улуг кичээгейни доктаамал салып келди, ону бистер иелер болгаш кымдан-даа артык билер бис. Тываның чонунуң санынын өзүп турары, иелерин, чаштарнын аарыры, хораары эвээжээни аңаа тодаргай бадыткал-дыр.

РАП-тын кежигүннери В.Оюн, З.Сат, Б.Балчый-оол болгаш өскелер-даа республикага ажыктыг чүнү кылган улус боор дээш боданып, санап көөрүвүске колдуунда огулук чүве чок болду. Харын-даа Хоойлужудулга палатазынын ажылын буураткан, республиканың хөгжүлдизинге шаптыктап турар болу берген-дир. Тыва иелерниң бодарадып кааны аныяк оолдарывыстың, кыстарывыстың-даа кончуун, бодунуң хей ажы-төлдүг биче буурай чонунуң, аваларнын, оон иштинде боттарынын иелериниң эрге-ажыын бодаван, бистерге удур өскээр угланган сагыш-сеткилдиг болуп турары бистерни, иелерни, дүвүредип турар. С.Конвиз дээрзи бодунуң «Риск» солунунга Тываның Чазан, Даргазын ол-бо деп янзы-

бүрү хоп тарадып турарынын бистерни, тыва чонун, бактап турары кылдыр үнелеп, орта шыңгы удуруланып келген бис. Ындыг турбузге, ол хопчу, чон төөредип турар мегечини томаартыр хемчег албайн турары элдеп чүве. Ук солунуң хаарыга чедир шыңгы ажылды чорударын негеп турар бис. Сөөлүгү үеде Тыва телевидениеге Конвиз-биле РАП-тын бөлүк талакчыларынын чуруун көргүзүп турар болу берген. Оон ужуру эки билдинмейн-дир. Бодап көөрге З.Сат, Б.Балчый-оол, С.Сафрин олар Конвизтиң салдарына алзыпкан хире, сагыш-сеткили каттышканы ол ыйнаан. Моон алырга, республикада байдал улам нарыыдаар хире болу берген-дир.

Бо бүгү байдалды барымдаалап көргөш, Тываның бүгү ажылыч херээженнерин демивисти, сагыш-сеткиливисти каттыштырып алгаш, кандыг-даа Тываның Чазанга, тыва чонга удур меге суртаалга алыспайн, нацияларнын аразында чаңгыс эпти быжыглаар, республиканы хөгжүдөр, амыдыралывысты экижидер, четпестерни эдер дээш туржур, шудургу ажылдаар хүлээлгелиг бис деп санаар-дыр мен. Байдал мындыг турда, Чазак Даргазын солуур, амыдыралды чаартып деп алгырып турарлар тыптып келген, оларнын оозунда үндезин чонун чон билип, аңаа удурланып турар. Чүге дээрге, сагыш-сеткили кадык экес чамдык кижилер будулгазыннар үндүрүп турар үеде ажылдаар арга-шинектиг, республиканың бүгү амыдыралына, чонунга сагыш-сеткилинден буруну-биле бердинген, чедер-четпестерни, Тыванын моон сонгаар канчаар хөгжүрүрүн кончуг эки билер амгы Чазак Даргазын солуурга чүү болурун эки медресеп билип турарлар.

Кончуг бодамчалыг; оваарымчалыг болурун үениң байдалы негеп келген-дир, ынчангаш бир демниг болуп алгаш, чараш, байлак Тывавыстың сайзыралы, амыдыралывысты экижидер дээш ажылдап көрээлиңер, эргим чонум.

Светлана САМБЫЙ-ООЛ,
Бай-Тайга кожуну.

2007 ЧЫЛДЫҢ МАРТ 11 –

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер болгаш Хоойлужудулга палаталарының ийиги чыыжының депутаттарының катап соңгулдаларының хүнү

Хүндүлүг соңгукчулар!

2007 чылдың март 11-де эрттирер кылдыр доктааткан ТР-ниң Улуг Хуралының палаталарының депутаттарының катап соңгулдаларының талазы-биле соңгулда кампаниязының үезинде ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының 4 соңгулда округунга, ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээ-

лекчилер палатазының 20 округунга Кызыл хоорайның девискээринге соңгулдалар болуп эртерин, баш бурунгаар бадылаашкын эрттирбизин Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы дыңнадып тур. Соңгукчулар бадылаашкынга чүгле соңгулда болур хүнде, 2007 чылдың март 11-де, 8 шактан 22 шакка чедир бадылаашкынга киржир. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарына кандидаттар

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутаттарына кандидаттар

Школьный №5 соңгулда округу
Семен Седипович КУЖУГЕТ,
Кызылдың поликлиниказының кезер эмчизи «Кадыкшыл» национал төлевилелди амыдыралга боттандыра-рынче, ие-чаштың кадыын камгалаарынче дуржулгалыг эмчи сагыш салып, чедиинкиниг ажылдап чоруур. Төлөпиг кандидатты деткиринче кыйгырдывыс.
(Халас болгаш телевирилг парлаан).

Школьный №5 соңгулда округу
Марина Михайловна ФИРСОВА
Эргим соңгукчулар! Силерге соңгулдалар бүдүүзүнде Март 8-биле байырны чедирдим. Херээженнерге кадыкшылды, ынакшылды, тайбыңны, аас-кежикти, чөпшээржилгени, төлөпиг кандидаттарны күзедим.
(Халас парлаан).

Ленин №16 соңгулда округу
Шолбан Викторович ДАНДАР,
Бокска ТР-ниң күрүне тренери, Сиб-ФО-та бокс федерациязының күүском кежигүну: «Келир салгалдың кадыкшылы, Тывага спортту сайзырадыр дээш туржур мен». Мээң кандидатурамны деткирин диледим.
(Халас парлаан).

Малчын №8 соңгулда округу
Кара-оол Тюлошович ДОПЧУН-ООЛ
Төрзэн Тывавыстың, Кызыл хоорайы-выстың сайзыралы дээш, чоннуң амыдыралын экижидер дээш, соңгукчуларның чагыгларын күүседир дээш ажылдаар мен. Март 8-биле чонумга байырны чедиргеш, бүгү-ле чүвеге экини күзедим.
(Халас парлаан).

Ленин №16 соңгулда округу
Лариса Чадамбаевна СПИРИДОНОВА
Соңгулдаже келириңерни чалап тур мен. Шын шилилгеден кылылыңар!
(Халас парлаан).

Центральный № 17 соңгулда округу
Раиса Седиповна СТАЛ-ООЛ
Бичии уругларның чогаадылгасы – Тоомча чок корүп болбас цнелиг эртине. Бистиң ажы-төлүвүстүң келир үези дээш соңгуулуңар!
(Халас парлаан).

Правобережный №4 соңгулда округу
Виталий Климентьевич БЛИНОВ
Улуг-Хем кожууннуң Торгалыг суурга 1958 чылдың февраль 28-те төрүттүнген. Тываның көдээ ажыл-агый техникумун дооскаш, 1978-1980 чылдарда шериг албан-хүлээлгезин эрттирген. Оон келгеш, Кызыл хоорайның күрүнениң уксаажыдылга каттыжышышкынынга 1980 чылда ажылдап кирген.
1983 чылдан бээр амгы үеге чедир Россияның федералдыг шииткелдер күүседир албан чериниң Тыва Республикада эргелелинде ажылдап турар. Ол анаа албан-хаакчыдан начальникке чедир депшээң. 1990 чылда ССРЭ-ниң ИХЯ-зының начальниктер белектээр Барнаулдун тускай ортумак школазын дооскаш, юрист тускай эртемни чедип алган.
Өг-бүлелиг, ийи оолдуг.
Депутаттың кандидатының билии шыырак, мергежилдиг удуртукчу, организакчы талантылыг, чоннуң эрге-ажыы дээш ажылдап чоруур.
Ооң программазының кол үндезини—соңгукчуларның чагыглары. Кичээңгейни чоннуң амыдыралын экижидеринче ол угландырып турар.
(Халас парлаан).

Правобережный № 4 соңгулда округу
Айдыс Васильевич БИМБА
Чөптүг болгаш шынчы амыдырал дээш бадылаалыңар!
(Халас парлаан).

Ленинград № 1 соңгулда округу
Юрий Николаевич БОЛОТЕНЮК
Юрий Николаевич Болотенюк 1968 чылдың сентябрь 19-та Кызыл хоорайга ажыл-чын өг-бүлеге төрүттүнген. Бо округка ол төрүттүнген, өскен, ында чурттап турар болгаш ооң бүгү-ле айтырыгларын ыяк билир, кижилерни таныыр, билир, ооң өңүктери, чаңгысклассчылары, кады ажылдап турар эш-өөрү мында хөй.
1985 чылда Кызылдың 11 дугаар школазын тергийн эки демдектерлиг дооскан. Ынак эртемнери физика биле химия, башкылары Нина Ивановна Грудина (ол ам школа директору), физик Валерий Васильевич Евтушков оларны чылыы-биле сактып чоруур.
Инженер-тудугжу мергежилдиг, амгы үеде Кызылдың ЧЭТ-те ээлчег начальниги.
Өг-бүлелиг, үш уруглуг.
Ол езулуг ажыл-херектиң ээзи кижиги.
(Халас парлаан).

Ленинград №1 соңгулда округу
Антонина Саар-ооловна ДОНГАК
Чөптүг болгаш шынчы амыдырал дээш бадылаалыңар!
(Халас парлаан).

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2007 чылдың январь 9-та № 127/726-4 кезээнде доктаалды күш чок болдурарының дугайында

2007 ч.03.06 Кызыл хоорай № 137/775-4

Тыва Республиканың Дээди судунун 2006 чылдың декабрь 20-де шийтиринин күштүг болуп киргени-биле Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2007 чылдың январь 9-та № 127/726-4 «Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының ийги чыыжының кандидаттарының катап соңгулдаларын томуйлаарының» дугайында доктаалының («Тувинская правда», «Шын», 2007 ч. 01.11) Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга

палатазының ийги чыыжының катап болур соңгулдаларын Восточный № 2 соңгулда округунун талазы-биле томуйлаарының талазы-биле кезээн күш чок болдурар.

2. Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязы Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутадының Восточный № 2 соңгулда округунун талазы-биле катап бадылаашкынга Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязынга 2007 чылдың февраль 27-де дамыдып бергени соңгулда бюлле-

теньнерин 2007 чылдың март 7-ге чедир хуусаада чок кылыр болгаш оларны чок кылганының дугайында актыны Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга кириер.

3. Кызыл хоорайның девискээр болгаш участок соңгулда комиссияларынга, кандидаттарга, соңгукчуларга Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2007 чылдың январь 9-та № 127/726-4 доктаалының Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутадынга катап соңгулдаларын Восточный № 2 соңгулда округунга 2007 чылдың март 11-де эрттиреринин талазы-биле кезээн күш чок бол-

дурганы-биле холбаштыр аңаа соңгулдалар чорудуун соксадыр, Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутадының катап соңгулдаларының талазы-биле бадылаашкынны Восточный № 2 соңгулда округунга чорутпас.

4. Бо доктаал ону хүлээп алган хүнде күштүг болуп кирер.

5. Доктаалды «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарже чорудар, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының сайтына кириер, а ол ышкаш Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязынче чорудар.

«Риск» солун болгаш «Лидер» КХН дугайында

06.03.2007 ч. Кызыл хоорай № 137/778-4

2007 чылдың март 2-де Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы Тыва Республиканың прокурорунун хүлээлгезин күүседип турар ажилдакчыдан 2007 чылдың март 2-деги № 7/7-07 дугаарлыг чагаа келген, ында дыңнатканы мындыг: хол үжүн шинчилээр экспертиза түңнели-биле «Лидер» КХН-ниң парлалга шөлүн бээринин база кандидаттарның суртаал материалдарын кылырының дугайында медээ-дыңнадыында ат салган кижилер «Лидер» КХН-ниң директору И.В. Бабкина эвес, өске кижилер дээрзи тодараан. Ындыг болганда кириген дыңнадыг меге болуп турар. «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин кылырының референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 54 чүүлүнүн 1.1. пунктузунда доктаатканын езугаар «Лидер» КХН-ни Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутатарынга кандидаттарга полиграфия ажылы кылып бээр ачы-дуза чедиреринге

киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 50 чүүлүнүн 6 пунктузунда доктаатканын езугаар «Риск» солуну Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының болгаш Төлээлекчилер палатазының депутатарынга кандидаттарның соңгулда мурнунун суртаалын кылырынга белин медээлеп дыңнатпаан болгаш соңгулда мурнунун суртаалын чорудар сорулгага солун арнын бээр эргези чок деп санаар.

2. «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелеринин болгаш референдумга киржир эргезинин кол-кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунун 54 чүүлүнүн 1.1. пунктузунда доктаатканын езугаар «Лидер» КХН-ни Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутатарынга кандидаттарга полиграфия ажылы кылып бээр ачы-дуза чедиреринге

беленин медээлеп дыңнатпаан болгаш полиграфия ачы-дузазын чедирер эргези чок деп санаар.

3. Даңзыдан үндүрери болза: «Риск» солуну Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарының депутатарының 2007 чылдың март 11-де соңгулдаларының болгаш катап болур соңгулдаларының үезинде соңгулда мурнунун суртаалын чорудар сорулгага солун арнын бээр эргези чок деп санаар.

«Лидер» КХН-ни Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарының депутатарының 2007 чылдың март 11-де соңгулдаларының болгаш катап болур соңгулдаларының үезинде соңгулда мурнунун парлалма суртаал материалдарын белеткээринге белин дугайында медээлеп дыңнаткан МИЧ-лерниң даңзыындан уштур;

«Лидер» КХН-ни Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязынга Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарының депутатарының 2007 чылдың март 11-де соңгулдаларының болгаш катап болур соңгулдаларының үезинде соңгулда мурнунун парлалма суртаал материалдарын белеткээринге белин дугайында медээлеп дыңнаткан полиграфия организациаларының, хууда сайгар-

лыкчыларның даңзыындан уштур.

4. «Лидер» КХН-ге Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарының депутатарының 2007 чылдың март 11-де соңгулдаларының болгаш катап болур соңгулдаларының үезинде соңгулда мурнунун парлалма суртаал материалдарын белеткээр, а ол ышкаш «Риск» солунга Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарының депутатарының 2007 чылдың март 11-де соңгулдаларының болгаш катап болур соңгулдаларының үезинде соңгулда мурнунун суртаалын чорудар сорулгага солун арнын бээр эргези чок деп санаар.

5. Бо доктаалды кичээнге алыры-биле Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязынче чорудар.

6. Бо доктаалды республиканың «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарынга база Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының сайтына парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Ш.М. МОНГУШ.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары Л.Ы. КАРА-САЛ.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының Кызыл хоорайда Восточный № 2 соңгулда округунун соңгукчуларының кичээнгеинге!

Малчын № 6 (АТБ-2), Пролетарский № 7 (ТКУ-нун ИТФ), Загородный № 10 (АТБ-1) соңгулда участкаларының девискээринде чурттап турар хүндүлүг соңгукчулар!

Тываның Соңгулда комиссиязының 2007 чылдың март 6-да доктаалын езугаар ТР-ниң УХ-ниң Хоойлужудулга палатазының депутадының Восточный № 2 соңгулда округунун талазы-биле катап соңгулдаларын эрттирбес, соңгулда ажилдары соксаан. Ынчаарга силер ол округуңарга болур Төлээлекчилер палатазының депутадының соңгулдаларына киржир болгай силер, бадылаашкын хүнүнде силерге чангыс бюллетень бээр – Төлээлекчилер палатазының депутадының соңгулдаларына киржиңер ол.

Молодежный № 8 (участок төвү ТКУ-нун ИТФ бажыында), Мугур № 9 (№ 4 школа) болгаш Строительный № 11 («Тыватудуг» ТО) соңгулда участкаларының девискээринде чурттап турар соңгукчулар 2007 чылдың март 11-ниң бадылаашкынынга киришпес (Төлээлекчилер палатазының депутатары 2006 чылдың октябрь 8-те соңгуктан).

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязы.

Үнелеп, чоргаарланып чоруурум башкы

Школага улуг класстарга өөренип чораан үемде, янзы-бүрү эртемнер аайы-биле өөреникчи кижилер бүрүзүнүг бодунун хууда сонургаар болгаш барыксаар кичээлдер турар чүве. Үстүкү класстарга, эң ылаңгыя тыва дыл болгаш литература (К.Х. Даржаа), физика (А.Б. Анай-оол), күш-култура (П.О. Бады-Сагаан), черчение болгаш чурулга (К.Б. Баяндалай), биология (Е.Аран-дол), төөгү (В.М. Нурсат) кичээлдерин онза сонургаар чордум.

Бистиң Кызыл кожунунун Баян-Кол суурга эрги, чаа деп ийи аңгы школага өөренип чордус. Ынчан суурга дыка үр манаанывыс ийи каът делгем, чырык, спортзалдыг, столоваялыг, библиотекалыг (эргелекчизи З.Б. Сарыг-оол), янзы-бүрү кабинеттерлиг чаа школа 1985 чылда ажылгалга кирген турган. Чаа школага бистиң башкыларывыс өөрүшкүлүг, бедик хей-аъттыг, көдүрлүүшкүннүг ажилдап кирипкенин эскерип, өөреникчилер боттарывыс безин аажок амырап, сонургалдыг өөренип эгелээнивести сактып ор мен.

Ынчан эрги-даа, чаа-даа өөренип кирген школавыска дуржулгалыг башкы Раиса Артынаевна Бады-Назын директорлап турган. Сөөлүнде, школаны доозуп турувуста, баштай Г. Сырат, улаштыр ооң директорунга анык башкы Баир Доржуевич Чадамба ажилдап кирипкен чүве.

Мээң номчукчуларга чедирер дээн кол бодадым, сорулгам, маадырым – биске тыва дыл

болгаш литература башкылап чораан Клара Ховалыговна Даржааның дугайында бижир бодадым. Черле ынчаш школа соонда мээң кандыг мергежил, каяа өөренип болурумну, тыва дылга сонургалымны эскерип, салдар чедирген, кол уг-шимини угаазылап берген башкым деп бодаар чордум. Бо башкывыстын ачызында төрөөн тыва дыл, чогаалдарның утка-шынарын, байлакшылын, уран-чеченин улам хандыр танып, билип алганывыс черле уттундурбас. Шынап-ла, ооң кичээл эрттиреринин бир-ле онзагайы өөреникчилерге чедирер, дээшти-биле кестүп кээр.

Ол үениң кичээл эрттирер методиказында эки чүүлдөр хөй турган. Башкым база-ла эш-өөрүнден чыда калбайн, янзы-бүрү көргүзүг материалдарын ажылгап чораан. Күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннары-биле ужуражылгаларны эрттирип турду. Тыва эки турачылар дугайында материалдар чыыры болгаш ону кичээлге эскертинмейн ажылгай кааптары онзагай. Уругларның номчулганынче, аас-чугаа культуразының сайзыралынче сагыш салып, орфографтыг словарь-биле ажилдаарын доктаамал сүмелеп чораанын утпаан мен. Интернационалчы чорукка, патриотизмге кижизидилге ооң ажылының доктаамал кезек-чамдыы болу берген. Ооң түңнелинде башкының кичээлдерин солун, шынарлыг эртер турган.

Чүгле кичээл эрттиреринден аңгыда, башкывыстың тыва лите-

ратурага ынчангы «Литературлуг 5 минут» деп кичээли Кызыл кожунун башкылар аразына сураа үнүп, тарай берген чүве. Бодунун ажилдаар кабинетин дерип, школага тыва дыл болгаш литература декадазын, шии бөлгүмүн башкарып, кожунун башкыларының методкаттыжыышкын чөвүленинге идепкейли-биле киржип, «Реформаның негелдези-биле амгы үениң тыва дыл кичээли» деп илеткелин белеткеп турган. Башкының илеткелдери, болбаазырадып кылган ажилдары республиканың башкылар билин бедидер институтунга улуг үнелди алганы-биле, ажилдары аңаа тыва дыл кабинетинге арткаан.

Клара Ховалыговнаның төрүттүнген чери Туран хоорай. Өскөн чери – ынчангы Улуг-Хем кожунун Баян-Кол сумузу. Кызылдың №2 школазынга 10 классты доозуптарга, 1956 чылдарда башкылар ховар турганындан эки өөредилгелиг кижилер дээш, холушак орус-тыва класстарга математика кичээлдеринг Тельник, төөгүге Тристанов дээш, оон-даа өске башкыларның кичээлдеринге очулдурукчуладып каан турган. Аңаа 2 чыл ынчаар ажилдаш, 1959 чылдан эгелеп Барыын-Хемчик кожунун Аксы-Барлык школазынга тыва дыл башкылап, езулуг башкы ажылыныче шымнып кирип, күш-ажылчы базымын эгелээм.

1963 чылда Кызылда күрүениң педагогика институтунун филология факультетинге өөренип киргеш, 1970 чылда ук өөредилге черин дооскаш, Кызыл кожунунун

Баян-Кол школазынга, ооң директору, хоочун улуг башкы Яңмаа Янчаповна Шаңнааның удуртулгасы-биле ажилдап кирипкен турган. Башкым ол-ла ажилдап чораан үелеринде кандыг-даа ужураалдарга таваржып чораан. Маңаа ооң бир сактыышынын кириейн. Башкывыс:

— Анык үемде аажок дүрген чораан болгаш, өөреникчилеримни бо-ла кулактай кааптар мен – дээр. Чүге дээр, онаалга кылбас, бо-ла озалдап кээр өөреникчилер турар. Бир өөреникчизи б класка тургаш, үргүлчү кулактадыр, чемелээшкын алыр турган дээр. Бир-ле кыжын кончуг соокта көрүп, билип тура-ла, онаалга кылырындан ол чалгарааш, конькилеп халып тургаш, кулаан үжүдүп алган чүве-дир. Оон-даа чүү боор, башкызы ам база кулактаар эвеспе дээш, анаа кадык кулаан дөгөп бээр деп чыдырда-ла, та канчап аайлыг таваржы бергени ол чүве ийик, үжээн кулаандан сегирип алыр орта:

— Ку-ку-ла-аам-га дегбең-ир, бач-кы! – деп алгырып турда-ла, улам-на аартыр, катап-катап уштай долгап каапкан. Башкызы ону билир турган эвес. Ооң соонда ол онаалга кылбас, озалдаар чаңындан шуут-ла адырылган дээр.

Клара Ховалыговнаны бистиң школавыска директорунун өөредилге талазы-биле эргелекчизинге чедир депшип, үр чылдарда үрөтүнелдиг ажилдап чорааш, 1994 чылда хүндүлүг дыштанылгаче үнген. Эки ажылы дээш школаның профэвилел комитетинин халас

путевкалары-биле шаңнадып, Сочи, Абхазияга дыштанып чораанын өөрүшкү-биле сактып чугаалаар. «Улуг башкы», «Методист башкы», «Күш-ажылдың хоочуну» деп аттарның, хөй санын хүндүлел бижиктерин эдилекчизи хоочун башкывыс назы-хары улгатса-даа, ам-даа адак-башкаа чик, бажың-балгады арыг-силиг, манчы-хуужурун хайыңдырып чип, эки чурттап ора-рынга бодум хуумда өөрүп чор мен.

«Кижилер бүрүзү амыдыралдың негелдезинге дүүштүр кылып болгу дег ажылын кылып, тура-соруктуг чурттар болза кедилг» деп башкымың чугаазып сактып, ооң-биле чөпшээржи чоруур мен.

Ол хостуг үезинде ногаа аймаа, картофель тарыырынга ынак, арга-дуржулганын анык-эскенге дамчыдып берип чоруур. Оолдары база аңаа өмөк-дуза болуп чоруурга чоргаарланыр. Улуг оглу Юрий ККБИ-ни, биче оглу Валераны Иркутскининг көдээ ажыл-агый университетин дооскан. Үш бичи уйруктуг ааскежитиг кырган-ава.

Башкы боду-биле дең чыгыы назылыг даараныр машиналыг. Ооң соктаан үнүн бо-ла дыңнап болур. Башкывыс Клара Ховалыговнаны ооң ажилдап чораанын Баян-Кол ортумак школазының башкылар коллективини утпайн, хүндүлүг чоруур. «Эки кылган ажил, элп чытпес» деп чүве ол-дур ийин.

Айдар КУУЛАР.

Төөгүңүң
арынарындан

Тываның

херээженнери

дайын чылдарында

Херээжен, ие кижини кадыг-берге дошкун үлөрү-даа, тайбын күш-ажылдың хүннеринде-даа ниитилелдин кол идегелдиг чөлөнгийи болуп турар.

❖ Эг ажылы кылып турган 100-100 тыва арат херээженнер Ада-чурттуң дайынының кадыг-берге хүннеринде бүдүрүлгеге келгеш, фронтуда болгаш Арат-тын Революстуг шерининиң хүрээ-леңинге барган ашактарынның орнун солуп, берге шыгалдаларны маадырлыгы-биле шыдажып эртип турганын 1942-1944 чылдарның «Шын» солунуң арынарынга мынчаар бижип турган:

«... Бүдүрүлгениң болгаш көдээ ажил-агының адырларында херээженнер мурнакчы чер желевейн турар салбыр чаңгыс-даа чок. Кызылдың Раскова аттыг даараныр комбинадында, сапык даараар мастерскаяда болгаш төп эмнелгеде ажилдап турар ажилчы, албан-хаакчыттарның 90 хуузу херээженнер бооп турар.

Дайының хүннеринде арат Анай болза, даараныр мастерскаяга келгеш, кыска хуусааның иштинде даараныкчының тускай эртемин шингээди алган болгаш нормазын 200 хуу күүседип турар. Арат херээженнер быжыкчының, слесарьларның, бызаннаарының, идик даараарының, өрүкчүнүң тускай эртемин шингээди алганнар.

Көдээ ажил-агыга, бүдүрүлгелерге болгаш албан черлеринге күш-ажылдың шылгараңгай мурнакчы идепкейлиг чоруктарын көргүскени дээш 37 херээженнерни республиканың болгаш күш-ажылдың орденнери-биле шаңнаан.

❖ ТАР-ның херээженнери улуг көдүрлүүшкүн-биле фронтта материалдыг дузаламчыны база көргүзүп турган.

«...Эрзин кожуунуң Бай-Даг сумуздан Телгермаа Кызыл Шеригге 16 эң эки аъттарын, 74 баш малды, 200 кг дүктү болгаш 1200 акшаны дузалаан».

❖ Чеже-даа берге үлөрү турган-даа болза, Бүгү-делеги-нин Херээженнер хүнү — март 8-ти байырлап, спортчу маргылдаарны (хаак, коньки, чада чарыш, шыдыраа...) база эрттирип турган.

1942 чылдың март 11-нин «Шын» солунунда ТАР-ның Биче Хурал Президиумунун чарлыындан: «Бүгү-дегелейниң Херээженнериниң хүнүн таварыштыр Тес-Хем кожуунуң Самагалдай хоорайдан ТАР-ның найысылалы — Кызыл хоорайга чедир 180 ажык км черге могай-шылаг чокка эрестиг хаактап келгени ада-чурттуң хосталгалыг дайынының үезинде Ада-чурт, ТАР-ны камгалаарына белини көргүзүп, арат херээженнерни күш-культурун херээнен эвилелдээринге чугула ойнаашкынын барымдалааш, ТАР-ның Биче Хурал Президиуму

1. Тоңмит уруу Кыргыз Сынаа
2. Ензак уруу Чооду Тиртий-Уруг
3. Толгар уруу Кыргыз Херелмаа
4. Бече-Кара уруу Кыргыз Толзатмаа

5. Буда уруу Кыргыз Минчигени ТАР-ның Биче Хурал Президиумунун хүндүлүг бижин-биле шаңнаан».

Долаана ОЮН,
Төп күрүне архивиниң ажилдакчысы.

6

Силерге ынакшыл, чоргаарал-биле!

«ААС-КЕЖИМ ЙӨРЭЭП ЧОРААШ, АЗЫРАП КААН АВАЙЫМНЫ...»

Бежен-алдан чылдар бурун-гаар өг-бүлө бүрүзү колдуунда-ла хөй ажы-төлдүг чораан. Бистиң ававыс Сүрүнчаа Тасовна Ховалыг он ажыг ажы-төлдү божаан буянныг ие. Делегейде дески чүве чок джир: ававыстың оол уруглары доктаавас боорга, оол дунмам биле мени авамның хеймер кыс дунмазы Бичиней Тасовна Монгуш азырап өстүрүп каан.

Ававыс бисти хир-чамга дээртпейн, чаг иштинде бүүрек, чанчык иштинде таакпы дег азырап өстүрүп, эртем-билиг чедирип, өглөп-баштап, баштайгы уйнуктарын азыражып чораан. Эмистик уругну чүгле шыдамык кижини азырап шыдаар деп бодаар мен. Ол үеде чылыг бажыңнар, чырык сайгылгааннар, электроплиткалар турган эвес, соок өгге чаш уругну дүне чаңгыс катап кургалап алыры безин берге болгай. Тыва кавайга өскөн мен. Кавайга чаш уругнуң ужазының дужунга курга өдек ургааш, ооң кырындан өшкү чөөгүн салып алып турган. Өде бээрге өшкү чөөгүн солааш, өдекти кургалап алып турган.

Мээң авам Калбак-Хараганның кезек Кара Монгуштарындан бурган чаяаган ховар чараш кижини. Улуг кыдырык чайнап турар карактарлыг, чоон кара чаштыг, кызыл чаактарлыг, хүлүмзүрүп чоруур шырайлыг, бодунга таарышкан

мага-боттуг. Авамның хуузунда өг-бүлө амыдыралы шала аайлашпайн чораан-даа болза, муңгарал-муңчулуп, ол-бо кижилерге адаарга, оларны бактап олурганын сагынмас-тыр мен. Амыдырал дээш кончуг-ла чүткүлдүг, туруштуг кижини: «Ийи оглумну-ла өстүрүп алзымза, бодаар сактыр чүвем-даа чок» деп болганчок чугаалаар кижини.

Сеткили уян, сагыжы ак кижини чүве. Авам ышкаш шевер кижини турбаан-на боор. Дуңмам-биле авамның даарап берген хептерин кедип өзүп келдивис. Ужурашканна улус: «Оолдарыңның хептериниң дөмейлерин але. Бирээзи улуг, өскези бичини эвес болза, ийистер деп-даа болур» — джир. Авам хөөкүй чагыг езугаар чоннуң ажы-төлүңге та чеже тоннар даарап берген чүве. Дааранып олургааш, чамдыкта:

Эрги, чаа-даа хептер даараар Эргээм уе, дыргаам уе.

Эки-бактың ховун дыңнаар

Эңмек болган кулаам уе — деп,

оожум ыргагылап каап олурар кижини. Авам кончуг арыг-шевер, хөлу чемзиг кижини, хайындырган шайын аартаарга артында-ла иштингир, хоюг сарыг, хайындырган чеми амдангыт. Школа «доозул-каш, пединститутка өөренип кирип алгаш, авамның сүүзүнүг чемнерин чоктап пат-ла болган мен ийин.

Кезек када хой-өшкү сүдү-биле сүттеп каан шай ишпейн ужу-бажым-даа аарып турар болгай.

Авам школа доозуп, тускай эртем-билиг чедип албаан-даа болза, билигге сундулуг чораан деп бодаар мен. Солун-сеткүүлдү, ном-дептерни аажок сонургап номчуур. «Бичивисте артист Екатерина Кенденбилиндин ада-иезиниң аалы-биле Калбак-Хараганга кожа чурттап турган бис. Кады ойнаар, хой кадарар эжим-дир. Кызылче өөредир уруглар шилип алып дээш аалдарывыска даргалар келирге, авам мени хой кадартыр дээш чорутпаан. Мени чоруткан болза, каяа мынчап чоруур мен. Эжим ышкаш артист, ажилдакчы-даа болур турдум ыйнаан» деп чугаалаар чораан. Ававыс үезинде эртем-билиг чедип албаан-даа болза, азырап каан ийи оолдары башкының дээди эртемин чедип алдывыс. Дипломна-рывысты эккээривиске, авам хөөкүй аажок-ла өөрээң чүве.

1961 чылда Бора-Тайга школазын доозуп турумда, авам чартык шалыңга аштакчылап ажилдап турган. Кирериниң шылгалдаларын дужаап алгаш, күзүн өөренип чоруур апарганымда, акша тыппайн барган бис. Авам-биле дуугурушкаш, Чадаана биле Хендергейниң белдинге турган мал хүлээп алып пунктуга улуг шилги

инэвисти садыпкаш, өөренип чоруткан мен.

Башкы институтун 1971 чылда доозупкаш, хуваалда езугаар Чыраа-Бажы школазынга ажилдап эгелзэн мен. Бичин-ле хостуг үе тып алганывыста чаш оглу-вусту куспактапкаш, өөм ишти-биле Бора-Тайгаже автобустап чоруула каар бис.

Ава кижиниң чаңгыс дүне чаш уругну ап хонганының ажыын чандырап дизе, хевинге чыпшыгандүктерни чаңгыстал чыып тургаш, уктар аргып бээр чүве джир. Авам дириг чорда сеткилин хомудатпас дээш кызыдып-ла чораан мен. Ынчалза-даа сеткилимге чедир дуза кадып четтикпейн бардым. Хөөкүй берге аарыга таварышкаш, бежен хар ажып чорааш, электен өртемчейден чарлып чоруй барды. Авам күжүр амыр-дыш чок азырап өстүрүп кагабаан болза, өске акыларым ышкаш, эрте чаштан бүрлүп-даа каар чордум ыйнаан. Ынчангаш авамның базып чораан изинге-даа, Бора-Тайганың Шөлдээ-Тейде хөөрүңге-даа тейлексээм келир.

Дамдынчап ХОВАЛЫГ.
Суг-Аксы суур
Гонорарын солунга артырдым.

Кайгамчык кижини

Ийе, экини эки дээр. Кызылдың кырганнар болгаш инвалидтер бажың-интернадында чурттап турар кырганнар директорун аажок мактаарлар: «...бо уруг келген дораан ажил-ишке ижигил, интернатты багай эвес башкарып эгелзэн. Ол кезээде улуг-биче улуска хүндүткелдиг, оларны куспактаан, мендилешкен чоруур. Кижилерниң иштики делегейин ындыг эргелелдиг, кижизиг аажы-чаң өөртүп, чырыдып келир-дир» — деп каш-даа кырган чугаалаан ийин.

Чамдыктары: «Ол шагдаа черинге ажилдап чораан боор оң. Көрүжү безин шыңгыы» — джир-лери-даа бар.

Шынны шын дээр, хөөкүй кырганнарны эктинден элетпейн, иштинден аштактайн, оюн-тоглаа, концерттерни бо-ла көргүзүп, харын-даа хоорайже театрла-

дыры база бар.

Бир кырганниң ажынган арнында, шыжыкканы шырайында, сирилээр чүве директор өрээлинче кирип чытканын караам-биле көргөн мен. Элзэн болганда, директор кырганни чаш уруглар дег чедип алгаш, үнүп келди: демги дүндүгүр шырай часты берген,

арында хүлүмзүрүг чайнаан. «Башкылап чораан башкы кижидир аа!» — деп иштинде ынчан бодаан мен. Бир удаа директорувус Римма Дембиреловна Донгак-биле ужуражып чугаалажы бергеш, оон башкы силер бе деп сонургап айтырган мен.

— Чок-чоок! Башкы-даа, шагдаа-даа эвес мен. Бүгү назыным иштинде кижилер-биле ажилдап чордум. Күрүне хандырылганың садыг килдинге шаг болдум. Бүдүн республиканың кожууннары, совхозтарындан кижилер үстүр эвес. Оларның аразында кандыг кижилерни чок

дээр. Кижини бүрүзүнүң байдалын сайгарып көрүп, эп-чөп-биле чугаалажып чордум.

Мээң улуг улустарым-даа барык артпаан. Ынчангаш бо кырганнарымга сеткилимден ынак мен. Хөөкүйлер чамдыкта чаш кижилер дег чаннай бээрлер-дир ийин. Мында дыштанып, чурттап турар кырганнарны хүндүлөп, сагыш-сеткилин өөртүрү мында ажилдап турар бүгү ажилчынарның хүлээлгези болур — деп, ол хары берди.

Эрэнзэн ТЕЖИТ,
Кызылдың кырганнар болгаш инвалидтер бажыңы.

Буяныг эмчи кыстарым

Хамык чүве кижиниң кадыкшылындан кол хамааржыр. Кадыкшыл эки-ле болза, үе-шаг чеже-даа берге болза, кандыгдаа ажил-херекти кылып, амыдырап-чурттап болур. Мээң кадыкшылым багай, хан базышыкы дээш черле чүм-даа аарыыр апарган. Назы-харым база улгадып ораар. Ол ышкаш багай чүүлдерге таварышкаш, качыгдап муңгараарга база чайгаар аарыыр апаар боордур.

Алыс чуртум Чаа-Хөл кожуунуң Ак-Туруг суур чүве. Кызыл кожуунуң Сукпак суурда почта начальниги уруум Оксана сугда чурттаандан бээр ам 2 чыл ажып туру мен. Бо үениң иштинде арааш, Сукпактың чыдар эмнелгезинге каш-даа катап чыда эмненим. Ынчалдыр Сукпак суурнуң

эмчилериниң ачы-дузазын көрүп чор мен. Олар чүү, кандыг, өске кожуун кижизидир сен дивес. Кижиге эптиг-ээлдек, дузаарга аажы-чаңныг эмчилер чүве. Шак ындыг кижизиг, эвилелдээлдек, буяныг эмчилерге улуг эмчи Алена Болатовна Монгуш, сестралардан Снежана Владимировна Сарыглар, Аржаана Борисовна Маспын-оол дээш, оон-даа өскелер хамааржыр. Оларның ачы-дузазындан чүгле кадыкшыл экижиир эвес, кижиниң сеткил-сагыжы ажып, хей-аьды-даа бедир-дир. Эмчи кыстар шупту мындыг кижизиг, эртем-билини шыырак, дузаарга, эптиг-ээлдек, эки сеткилдиг-ле болзунам.

Бүрбү ЯНЧАП,
пензионер.
Чаа-Хөл кожуун.

Ооң ажылы — чоннуң чаагай чоруу

Бүгү-дегелейниң херээженнер хүнүн таварыштыр республикавыстың бүгү херээжен чонунга чүгле экини болгаш аас-кежикти күзевышаан, Өвүр кожуунуң кол санитар эмчизи, угбам, аныяк ие Алина Алексеевна Сайдының дугайында бижикседим.

Алина Алексеевна 1969 чылда Өвүр кожуунуң Солчур сумузуңа Алексей Дагаевич болгаш Татьяна Макыштаевна Донгактарның дун кызы болуп төрүттүнген. Торгалыг ортумак школазын дооскан соонда, 1996 чылда Кемерово хоорайның эмчи академиязын чедишкенин дооскан. 1993 чылда Леонид Попуевич Сайды-биле өг-бүлө тутуп, аас-кежиктиг чурттааш, үш кыстыг болганнар.

Ол 1996 чылдан эгелеп Өвүр кожуунуң кол санитар эмчизи болуп ажилдап эгелзэн. Кожуун-

да чоннуң чаагай чоруу, кадыкшылы дээш баш бурунгаар профилактиктиг ажилдарны чорудуп турар. 2005 чылдан эгелеп Өвүр кожуундан аңгыда, Мөңгүн-Тайга кожуунуң девискээрин харыылап эгелзэн. 2006 чылда кожуунуң Сарыг-Хөл сумузуңуң девискээринге болган черлик куштарны грипп аарыныга удур, Өвүр кожуунуң база Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар чонунче ол халдавазынга, чурттакчылар аразынга куш гриппти тыптып неперевезинге удур ажилдарны чорудуп, улуг үлүхуузуң киирген. Оон аңгыда улустуң ижер суунуң, чиир чеминиң, тынар агаарының, кедер хевиниң, косметиктиг чүүлдер аймааның шынары бедик болурунче ооң ажылы угланган.

Чодураа БАЛДАН.
Культураның болгаш уран чүүлдүн Чөөн-Сибирь академиязының 1-ги курсчузу.

АВАЛАРГА ЙӨРЭЭЛ СӨЗҮМ

Делгем, шөлзөн төрзөн черим — аалымда
Денди чагай часкы хуннер аалдап келди.
Бедик даглар баштарында меңги хары
«Бээр кел!» дээнзиг, менди лежип чайнаан чыдыр.

Алдын-сарыг херелдери солаңгылаан
Аяс хуннун мөңгези дег аваларга
Мөңгө тайбың ак-көк дээрнине өндүр ыдыын
Бөмбүрзекте ие-чашка өргүп сундум.

Алгыг-делгем делегейже тараан үнүм
Авайымның караа чырып, чигзэн хунде,
Салым-хууга элчи болуп чайнаан сылдыс
Шаар дээрден мени бараап кожа чоруур.

Ава чүрзэн дамчып келген арыг-чагай
Ак сүт ышкаш чылыг, чымчак сеткилдиг бис.
Арыг, чараш ынакшылдың изин синген
Найыралды алгал ырлаан чүректиг бис.

Саяннарның бедиин шонган хаяа уткуп,
Шаар дээрде дээлдигеннер киштегилээр.
Мен-даа база ынакшылдың ырын бижип,
Бедзэн хуннун изиг куспаан эштенир мен.

Бүгү диптер, бүгү черни эргий чурттаан
Бүгүдеге бүзүрелим, хундүткелим йөрээп туттум.
Амыр-тайбың амыдырал кезээ мөңгө
Ачы-буян, аас-кежи мандып турзун!

ЭРТЕНГИ ХҮН

Эргеленип, чарашынып, чыннып ханмас
Эриг алдын каастанган эртенги хун —
Алдын хунум чыргалынга чурттап чоруур
Аас-кежиин авайым-на сунуп, шаңнаан.

Отту шаккан оттуг херел октаргайже
Оккур көстүг херелдерин чашканнап тур.
Көңүс хензиг оглум оглун чедип алган
Хөөп үнген кызыл хаяаң магадаан бис.

Кайгамчыктыг алдын хуннун үүргезин
Кажанда-даа көрүп чорбаан ышкаш болдум.
Бүгү чырык делегейде амы бойдус
Буян-кежик өөрүшкүден ыглап турду.

Ында-мында чирилешкен куштар үнү
Ырлап чыдар дамыракка улажыпты.
Чаштың арны улам чассыг хулүмзүрүп,
«Чагайыңны, хунум!» дижип мендилешти.

Зоя НАМЗЫРАЙ.

02.03.2007.

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮҢ-БИЛЕ

Кара баарым ажыңнадыр саргый бээрге,
Караам чажы ала-чайгаар бады келир.
Өскүс чүрээм оожургадыр чаңгыс аргам,
Өөрүшкүмнүн алдын оруу — кырган-авам.

Чагып сөглзэн эргим сөзү кезээ мөңгө
Амыдырал каас-шинин ажыдып бээр.
Авам ышкаш өртемчейде эң-не эргим,
Авыралдыг «алдын холдуг» кырган-авам.

Кыш-чай чок амыр-дыжын бодавайн,
Кырган-авам малы дээнде олут орбас.
Хураганнар, анайлары ооң соондан
Куспактажып, соңнуг-мурнуг дешкилежир.

Чырык черге чаяаттыгган хунунден бээр
Чылдар шуужуп, чеден чедир чыскаалыпкан.
Төрүттүнген хунуң-биле, кырган-авай,
Төрзөн Тывам өөрүшкүзүн сөңнеп ор мен.

Шындазыннар, Дөргүнектер — тайгаларың
Чаттып чыдар айыраң-каас чечектерин
Эргим, ынак аваларның хуну-биле
Эргеленип, сөңнексээр мен, кырган-авай

Шеңне МУРГУ.

Бай-Тал суур.

КҮЖҮР АВАЙ

Хөлчок бичии кавайлыымда
Хөөн кирген хоюг үнүң аялгалап,
Күжүр авай, өпей ырың оглуң меңзээ
Хуннун чыгыгы ырлап чордуң.

Чылдар шуужуп эрте берди,
Чуруттунган чашкы үем сагыжымда.
Хайыралыг авам сеңзээ кезээ мөңгө
Катаптанмас өрелиг бооп артып кагдым.

Хеймер оглуң каракап-ла чоруур-дур сен,
Кээргенчиг авам сени хундүлээр мен.
Хуулгаазын балаттынмас белзээ болзун,
Күжүр авай, мээң шүлүм сени өөртсүн.

Шолбан КАШПЫЛА.

Тээли суур.

УЙНУКТАРЫМ — КЫСТАРЫМГА

Чодурааның частып келген чечзэн көөрге,
Чойган, пөштүг тайгаларның меңгизи дег.
Чоорганда удуп чыдар уйнуум көргөш,
Чолдуг болур келир үем бодай бээр мен.

Чаптанчыыңар, чаражыңар таан кончуг,
Чажыңар-даа, бичинчер-даа база кончуг.
Сеткилимни өөртүп чоруур уйнуктарым,
Чечек ышкаш кыстарымга ынаам кончуг.

Чолдуг өйде төрүттүнген кыстарымның,
Чолу чогул, кадык-шыырак өзүп келзин.
Кырган ада сеткилинине өөрүшкүзүндөн,
Кырыыр үе меңзээ кайыын турар деп ам.

Аиданың, Идигелдиң авалары — кензэттерим,
Алдын ышкаш меңзээ шаңнаан — кыстары-дыр.
Кырганнарның сеткилин өөртүп чоруур,
Кыстарымга курлак чедир мөгөйил каайн.

Сергей ХЕРТЕК.

ӨПЕЙ БЫРЫҢ ДЫҢНАП ЧОР МЕН

Ооргазында хеймер кызын чүктөп алган,
Одаар чээрген эдзэн долдур бөлүп чоруур,
Кээргенчиг күжүр авам, карактарга
Кезээде-ле, ол-ла хевээр көстүр сен ийин.

Ава кижжи төнмес-батпас ижин кылып,
Ажы-төлүн доруктуруп — тамчык көрбейн,
Чурттап эрткен назыныңның көвей кезини
Чуду-кара, бора бүдүн чораан ийин.

Аргып келир төрөл чонун, төрелдер дээш,
Амыр-дыш чок, човаан орар, эриг баарлыг,
Эргим авай, сеткил-хөңнүң эргеледии
Эне назын четкижемче чылдып чору.

Анай чашта, кышкы дүне бир-ле дугаар
Авайымның меңзээ сөңззэн мөңгө белзээ—
Тааланчыг өпей ырың аялгазын
Талыгырда сылдыстардан дыңнап чор мен...

Лидия ООРЖАК.

Ак-Довурак.

АВАМ ЧҮВЕ

*Сөзү Чамзы Экен-оолдуу
Аялгазы Анатолий Конгарны*

Өй-тап

Бөөл-дээш то-нун ша-ла-бу-ла эш-тин ал - гаш. Бөө-дей өө-нүн

эр - ги - нин - ден ба - раан ха - рап 'О - ол - да - рым.

у - руг - ла - рым су - раг чит - кеп. Ор - та - бе? - деп

су - рап ма - наар а - вам чу - ве. А - вам чу - ве

Бөөлдээш тонун шала-була эштитикеш,
Бөөдей өөнүн эргининден бараан харап,
«Оолдарым, уругларым сураг читкен,
Орта бе?» — деп, сурап манаар авам чүве.

Бар-ла турган аш-чегин дөгөрезин
Барба долу угбааже чүктөп алган,
«Кызым, оглум ажы-төлү кандыг чор?» - деп,
Кыраан-даа бол, эргип келир авам чүве.

Мөңгүн хунум чырык, чылыг херели дег,
Мөңгө ынак сеткилимниң оңмас чечзээ,
Хуурактыг чажым чыттап, сургал чорааш,
Чуртталгаже үдеп кагган авам чүве.

Хайым иште хамык чонум аразында
Хайыралыг аваларны үнелээр мен.
Төлөттинмес, эгиттинмес улуг күжү —
Төрзени дээш, өстүрген дээш мөгөөр мен.

Кызылдың № 1 божудулга бажыңыңың ажилдакчыларыңа йөрээл

ТӨРӨЛ ЧОННУ АМЫРАДЫР, ТӨРҮТТҮНҮП БОДАРАЗЫН!

Бузут чаттыг өртемчейде
Бурган орнун ээлеп чурттаан
Сааттыг ие, ынай чаш төл
Сагыжым чүм эзлей берген,
Улуг салым-чолду шаңнаан —
Уйнуктарым хирним кескен
Ыдык Маша, Мерген Вера,
Ынак бүргзэн одуруглар
Ындын хөрзээм хөрлээледип,
Ыры болуп кыптыгып тур.
Үнген хун дег дунмаларым!
Үш-ле кижжи Россияда
Силеме болбайн канчаар
Силер-биле деңежириң
Черден үнер, дээрден бадар
Четкерлерим дыңнаттылар.
Дириглерниң аразындан
Дилеп, эргээш, тыппадылар.

— Кылын изин арттырып каан
Кымнар ирги, четкерлерим?
Эге баштың Чаан Эзелчин,
...Элдепейлиин, хам Аганак,
Тойдук Олег Павлович — деп,
Доткарларым доңгаңады.

Сөс-даа четпес, ишти тынныг,
Сөөк-даяа уулганнарны
Дедир катап диргизип каар
Делегейде ховар уран
Чалбак Чаа-Хөл ыдыкшылы,
Чаан Эренчин — Мөгө-ирей.
Бөмбүрзекте деңзээр күш чок,
Күчүтүн-хүр хирезинде

Бөдүүн, чымчак, кым-даа кижээ
Хулүмзүрүү энерелдиг,
Тозан харга дөрт чыл четпейн,
Тоолзуг эмчи «кызыл-дустаан».
Кижилерге бараан боорга,
Кидис өг аал барык Орду,
Тос-даа чадыр ишти чаглак,
Тозан харны доза чурттаар
Эзелчиннер эңдерилзин,
Эки сол-чал херелдензин.

Ийигизи доңгун... дошкун
Иттиригилг Аган-оол хам.
Отта кыскаш кыза бээрге,
Ону холга бьжыг туткаш,
Дылы-биле өжүр чылгап,
Тынгарылдыр үрүп эмнээр.
Арбан каш өг аалдарны
Амыдырал таваа-дыр дээр,
Күрүнениң тергииделин
Хүлээп албас, удурланыр,
Аажызы өл-чат, хуулгаазын,
Арай дүржжоктарны деткиир.
Отче-көсчө халыманың
Оглу-кызын эргеледир,
Онзазынар, чарашынар.
Үен-даян эвес, турум
Үлегерлиг кымны-сугну
Үлүгедикчи кылдыр санаар.
Бодун безин сөглээр, чалчыыр,
Бо-ла чектээр, хөлчок бактаар...

Үшкүзү мээң төрөл дунмам.
Үш-дөрт харлыг турда ону

КАДЫНЫМНЫ

Кара чажы курлак ашкан,
Карактары хулүмзүрзэн,
Эштиг-өөрлүг, көвей чонунг,
Эргим ынак кадынымны.

Ынакшылым өшпес чырыы,
Ынаныштыг чөлөнгижим,
Оолду, кысты төрүп берген,
Орлан, эрес кадынымны.

Дошкун соокта чорук чорааш,
Доңган, түрзэн эжи мени
Изиг чемниг манап орар,
Ием ышкаш кадынымны.

Кадыг ажил кылып чорааш,
Харыксырал туруттар мен,
Эргеледип, уткуп келир,
Эриг баарлыг кадынымны.

**ХЕМЧИК КЫЗЫ
ЧАРАШ-ЛА ИЙИН**

Хемчик, Барлык, Алаш, Чадаана
Хемнер уну чурттуг болган,
Хевир-сыны анай-хаак дег,
Хемчик кызы чараш-ла ийин.

Чыраа, саяк адын мунган,
Чычы торгу тонун кеткен,
Кедээр мээсте хоюн сүрген,
Хемчик кызы эрес-ле ийин.

Тыва кижжи төрзэн уруу,
Тывынгыр-даа, сагынгыр-даа,
Шевер холу кылбазы чок,
Хемчик кызы кайгамчык-ла.

Сыгыт-хөөмей, ыры-шоору
Сылдыстар бооп чырый берген,
Хек дег өткүт, уян үннүг,
Хемчик кызы чараш-ла ийин.

Виктор ДАНДАР.

Кызыл кожун.

**ООЛ УЛУС БАРААН
БОЛУУЛ**

Шагның эң-не чагай өйү
Частың айы үнүп кээрге,
Марттың сези моорлап келди,
Магаданчыын, хөглексенчин!

Хүнээрктзэн чырык хунде
Хулүмзүрзэн арыннарлыг,
Херелденген даңгыналар —
Херзэеннер таан чараш!

Амыдырал чаяакчызы,
Аал-оран эззи болган,
Амыр хостуг үе көрбес,
Ава кижжи кээргенчиг...

Оода-ла чаңгыс бо хун
Олуртузун хундүлезе,
Ожук-пажын тутчуп берзе,
Орун-дөжзэн этчи каалса.

Чылда чаңгыс эргип келир
Чырык, чагай хунуңер-дир,
Омак-хөглүг байырлаңар,
Оол улус бараан болуул!

Маадыр-оол ДАНЗЫН.

Кызыл.

Оксуу АРАПЧОР.

Кызыл.

Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың март 1-де № 312 докталы-биле бадыйлаан

Бүгү-делегейниң херээженнер хүнү — март 8-ке тураскааткан байырлал хемчеглери

Март 4-6

Муниципалдыг өөредилге черлеринге Бүгү-делегейниң херээженнер хүнүнге тураскааткан байырлыг хуралдар болгаш музыка болгаш хореография коллективтериниң концерттери, байырлалдың өске-даа хемчеглери.

Чуруктар делгелгези, Кызыл хоорайның библиотекаларына лекциялар, беседалар. «Уруу, авазы, кырган-авазы» деп кыйгырыгы спортчу оюннар. Өг-бүле хандырылганың социал албан чери.

Март 6-10

Ынакшыл дугайында француз кино неделясы. «Отчугаш» кинотеатрга.

Национал музейге «Тываның алдарлыг кыстары» деп делгелге.

Март 6

Кызылдың өөредилге албан черлеринге «Че-ве, кыстар» деп конкурстар.

Уран чурулга школарының өөреникчи-

лериниң чураан чуруктарының делгелгези «Ынак авамга» деп кыйгырыг-биле эртер. «Найырал» кинотеатрының фойези.

Ондар Шолбанның эстрада концерти.

Тываның хөгжүм-шии театрына **15.00** болгаш **18.00** шактарда.

Март 7

Бүгү-делегейниң херээженнер хүнү — март 8-ке тураскааткан байырлыг хурал.

Тываның хөгжүм-шии театрына **14.00** шакта.

«Межегей» эстрада бөлүүнүң концерти.

Улусчу чогаадылга бажыңына **17.00** шакта.

«Кадайларның ашакка барып турганы» ши.

Тываның хөгжүм-шии театры. **18.00** шакта.

Март 8

«Сес ынак херээженнер» ши.

Тываның хөгжүм-шии театры. **16.00** шакта.

«Эргим херээженнерге» байырлал концерти.

Хөгжүм-шии театры. **18.00** шакта.

ЭРГИМ АВАЛАРЫВЫСКА

Частың чараш, баштайгы байырлалы март 8-тиң байырлалы-биле эргим ынак аваларывыска Ыраккы Чөөн чүктен байыр чедирил, амыдырал-чуртталгаңарга аас-кежикти, сүт дег ак орукту, кол-ла чүве каң дег кадык-шылды сеткиливис ханызыңдан күзевышаан, черге чедир мөгөйдивис.

Бистер 20 хире тыва оолдар Куриль ортулуктарында шериг албанын эки эрттирил тур бис.

Хүндүткел-биле,

Шериг-оол, Сарыглар, Саая, Ондар, Базыр, Самыя, Көк-оол, Донгак, Сат, Хомушка, Сат, Мортуй-оол, Хомушка, Айыжы, Ооржак, Ынаажык, Балданай, Самба-Людун, Шарапов, Насак-Доржу, Арбак.

Сахалин облазы, Куриль район, с. Горячие ключи, шериг кезээ 26117.

БАЙЫРЛАЛ-БИЛЕ, АВАЙ!

Эмчи сестразы авам Римма Багай-ооловна Дарымага

Делегейде ава кижиги хүндүткелдиг, сеңээ деңээр эртинелер тыппас-тыр мен. Чырык черге мени чаяп бодараткан авам сеңээ, черге чедир мөгөйп тур мен. Херээженнерниң кайгамчыктыг байырлалы-биле сеңээ байырны чедиргеш, бүгүле чүвеге чедишкунерни, быжыг кадыкшылды күзедим, эргим авай.

Хүндүткел-биле,

оглу Сергей Дарыма, Североморск хоорай, шериг кезээ 20409 «Б».

СЕТКИЛИМДЕН КҮЗЕДИМ

Тыва Республиканың ажил-ишчи, тура сорукут, чараш херээженнеринге, кыстарыңа, оларның аразында дөрт оолду өстүрүп кижизиткен эргим ынак авам Л.К. Оруспайга, угбаларымга, дунмам Чимиске март 8-тиң байырлалы-биле холбаштыр каң дег кадык-шылды, амыдыралыңа аас-кежин, өөрүшкүңү, ынакшылды сеткилим ханызыңдан күзедим.

Хүндүткел-биле,

Т.Оруспай, Приморск край, с.Тажинский, шериг кезээ 63890.

Эш-өөр сактып...

Бо чагаавыс Кызылга чедип турда, улуг байырлалывыс эрте берген турар боор. Ынчалза-даа дөмей-ле ырак черде Улан-Удэ хоорайдан төрөөн Тывавыстың чонунга чоокта чаа байырлап эрттиргенивис Шагаа болгаш март 8-биле байыр чедирил тур бис.

Бис Бай-Тайга кожунунуң Тээли ниити билиг ортумак школарының башкыларына болгаш өөреникчилеринге база

тускай изиг байыр чедирил олур бис. Ылаңгыя класывыс башкызы Жанна Чкаловова Севекке черге чедир мөгөйдивис. Силерниң өг-бүлеңерге аас-кежикти, мени-чагаай амыдыралды күзедивис. Доозукчуларыңар бурят черде багай эвес өөренип, найырлалдыг чурттап чор бис. Шагаа байырлалында паш долдур манчы туткаш, цулежип, цлежип чидивис.

Тывада болгаш чурттуң аңгы-аңгы хоорайларында өөренип турар чаңгысклассчыларывыска, эш-өөрүцүске эки өөредилгени, Хаван чылында семис-чагаай амыдыралды, кадык-шырак ниити байдалды күзедивис!

Студентилер: **М.Мандыт, Л.Ооржак, А.Салчак, А.Шөмбүл, М.Абасбекова.**

Улан-Удэ хоорай.

АДРЕС өскерилген

«Водопроводно-канализационные системы»

КХН бүдүрүлгелерге болгаш

организацияларга, а ол ышкаш Кызыл

хоорайның чурттакчыларына юридиктиг

адресиниң өскерилгенин дыңнадып тур.

2007 чылдың март 1-ден эгелеп юридиктиг адрес

мындыг: **667 003, Тыва Республика, Кызыл хоорай,**

Баянкольская кудумчузу, 5 а.

КРАСНОЯРСК чедер

Понедельник болгаш

пятница хүннеринде

17.00 шакта Крас-

ноярскиже үнер дашты-

кы маркалыг биче авто-

буска хөглүг болгаш

дүрген чеде бээр силер.

Тел.: **5-32-48,**

8-906-916-79-22.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редактор Артур ХЕРТЕК.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 1-01-35, кол редакторнун оралакчызы —

1-19-87, тел/факс (394-22) 1-17-94, бухгалтерия — 1-17-91.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 1-18-10,

культура, өөредилге — 1-03-88, чагаа — 1-03-87, кездээ ажал-агый,

үлөтпүр килдистер — 1-17-09, 1-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 9470. Чагыт 30.

Автотранспорт бүдүрүлгелериниң, организацияларның болгаш хуу сайгарлыкчыларның КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

2007 чылдың апрель 2-ден май 20-ге чедир Тыва Республиканың ниити ажыглалдың автомобиль оруктарына транспорт аймааның шимчээшкинин түр кызыгаарлаар дугайында Тыва Республиканың Ниити ажыглалдың автомобиль оруктарының агентилели дыңнадып тур. Тыва Республиканың ниити ажыглалдың автомобиль оруктарына ниитизи-биле 10 тоннадан ажыг деңзилик транспорт аймаанга кызыгаарлаашкын хамааржыр. Ниитизи-биле 10 тоннадан ажыг деңзилик чүктөрни автотранспортка сөөртүрү аргажок чугула херек үеде чөпшээрелди дараазында адрессте берип турар: **Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, 60, тел. 3-66-25.**

БЕЛЕТКЕЛ КУРСТАРЫ

ТывКУ-га март 12-ден эгелеп «Тыва дыл, литература болгаш немелде мергежил — даштыкы дыл (немец, англи дылдар)» деп мергежилге белеткел курстары эгелээр.

Айтырыгларлыг дараазында черлерге кээр:

Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 36

ТывКУ-нун кол корпусу. Хүлээр комиссия. Тел.: 1-43-11, Л.Н. Власова азы Студентилер кварталы, филология факультеди, тыва дыл кафедрасы. Тел.: 5-22-50.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Шериг-оол Дизижикович Ооржакка, Тыва Республиканың Чазак Аппарадынга, Тыва Республиканың Дээди судунга, Тыва Республиканың Арбитраж судунга, Тыва Республиканың Конституция судунга, РФ-тиң Дээди судунун чанында Суд департаментиниң Тыва Республика талазы-биле эргелелинге, Кызыл хоорай судунун судьяларына, дузалакчыларына болгаш аппаратадынга, Мөңгүн-Тайга, Каа-Хем, Улуг-Хем болгаш Бай-Тайга район судтарына, Кызыл хоорайның эптеширилге судьяларына, Тыва Республиканың Эптеширилге судьяларының ажил-чорудулгазын хандыра талазы-биле агентилелинге, Тыва Республиканың, Кызыл хоорайның, Кызыл кожунунуң прокуратура ажилдакчыларына, сайыттын хүлээлгезин күүседип турар Владимир Сергеевич Чигжиттин нүүрүнде Тыва Республиканың Култура яамызына, Кызыл хоорайның мэриязына, Кызыл хоорайның ИХЭ начальниги Владимир Темир-оолович Монгушка, ТР-ниң ИХЯ ОВО болгаш ИХЯ ОШАЧКИ ажилдакчыларына, № 2061 шериг кезээниң удуртулгазына, Суд приставтарының Кызыл хоорай салбырына, Кызыл кожунун эмнелгезиниң уруглар консультациязының ажилдакчыларына, Кызыл хоорайның № 1 КПТУ ажилдакчыларына, а ол ышкаш Виктор Сундуевич болгаш Надежда Соскур-ооловна Ооржактарның өг-бүлезинге, Марина Владимировна Фаустун өг-бүлезинге, Камба Дамчатович Биче-оолга, Чодураа Түметеевна Донгакка, Валерий Тасович Кууларга, Мерген Дыртыевич Күскелмаага, Тимур Дырты-оолович Дүлүшке, чаңгысклассчыларына, чаңгыскурсчуларына болгаш хөй санныг төрелдеринге бистиң ынак уруувус, угба-дунмавыс, өг ишти ТР-ниң Кызыл хоорай судунун даргазының дузалакчызы **Аэлита Алдын-ооловна МОНГУШУ** ажаап-хөөрүдөрин организаастарда чедирген моральдыг деткимчези болгаш материалдыг дузазы дээш чүректин ханызыңдан четтиргенивисти илергейлеп тур бис.

Өөнүң ээзи, төрелдери.

Бистиң эргим, ынак ачавыс **Буян Хертекович АКША-ООЛДУ** сөөлгү орукче үдежинге биске материалдыг болгаш моральдыг ачы-дузазын көргүзүп, ажыг-шүжүүвүстү үлешкен Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Эрзин кожуннардан келген төрелдеривиске, Эр-Хавак, Кызыл-Даг суму чагыргаларына, Бай-Тайганың культура килдизинге, библиотека коллективинге, Петр, Андрей Сарыглар акыларывыска, Эдуард Даш-оолович Наксылга, Виталий Дамбыл-оолович Уванайга база бүгү кожоларывыска, эш-өөрүвүске четтиргенивисти илередип, черге чедир мөгөйдим.

Өөнүң ишти, уруглары.

Бистиң ынак ачавыс **Василий Борбакович КУУЛАР** январь 30-де ханныг холдуг өлүрүкчүлөрнүң холундан хенертен мөчөөн. Ачавысты сөөлгү орукче үдешкен төрелдеривиске, уругларыма, күдээлеримге, чаңгысклассчыларывыска, кудаларывыска, ырак-чоок чонувуска, кожунунуң коллективтеринге база хары кижилер хирезинде кымдан артык дузалажып, эң-не чоок эдержип чоруур угбалары, акылары, дунмалары, эштеринге четтиргенивисти илереттивис.

Февраль 20-де эргим, ынак ачавыс **Василий Борбакович** Кууларның 50 харлаан хүнү. Ачавыс чонунга дузааргак, эвилең-ээлдек, ак сеткилдиг кижиги. Төрүттүнген хүн, эрте-даа берген болза, ачавыска байыр чедиришаан, ачавыстың боттанмаан күзелдерин, чедир кылбаан ажилдарын уламчылаарын хүлээнип тур бис.

Уруглары, күдээлери, уйнуктары база өөнүң ишти **Любовь Мыйгар-ооловнадан.**

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортоахы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээ.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 10002, 10003.

ТР-ниң Парлалга болгаш массалыг коммуникациялар талазы-биле агентилелиниң типографиязына парлаан (Кызыл, Шетинзин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харышпаар.

ШЫН

e-mail:shyn@tuva.ru

Индекс 667000.

Кызыл хоорай,

Красноармейская, 100.